

ΠΟΙΚΙΛΗ ΣΤΟΑ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20ῇ Ἰανουαρίου 1901

Φίλτατε Κύριε Ἀρσένη,

Ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ «Παρνασσοῦ»—ἐνθα περὶ τῆς Ἀσπασίας καὶ τοῦ Περικλέους χθὲς ὠμίλησα—εὗρον ἐπὶ τοῦ γραφείου μου τὴν ὑμετέραν ἐπιστολὴν, δι' ἧς εὐηρεστήθητε νὰ ζητήσῃτε τὴν μελέτην ταύτην, ὅπως τὴν δημοσιεύσῃτε εἰς τὴν Ἑθνικὴν Ἐπετηρίδα τοῦ «Δεκάτου Πέμπτου Τόμου».

Συγκυρία εὐχάριστος! Πλεῖστοι τῶν τιμησάντων με διὰ τῆς εὐμενοῦς ἀκροάσεώς των εἶχον ἤδη ἐκφράσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς δημοσιεύσεως. Λίαν δ' εὐχαρίστως ἀπεδεξάμην τὴν ὑμετέραν πρότασιν, διότι ἐν τῇ καλλιτεχνικωτάτῃ «ΠΟΙΚΙΑΝ ΣΤΟΑ», ἑορταζούσῃ μάλιστα τὴν Δεκαπενταετηρίδα αὐτῆς, ἀξίζει νὰ δημοσιευθῇ τὸ ὑπὲρ τῶν καλλωπιστῶν τοῦ ἄστεως μικρὸν μου μνημόσυον, ἀτέχνως μὲν παρασκευασθὲν ὑπὸ χειρὸς μὴ εἰδήμονος, τεκμηριοῦν ὁμως εὐσέβειαν ἀναμνήσεων.

Πρὸς τοῦτο πέμπω τὸ χειρόγραφον μετὰ προσθήκης περικοπῶν τινῶν, ἃς χάριν συντομίας χρόνου εἶχον κατὰ τὴν ὁμιλίαν παραλείψῃ. Ἐθεώρησα προσεῖτι καλὸν χάριν τῶν βουλομένων εὐρυτέραν τοῦ θέματος ἔρευναν ἀναγνωστῶν τῆς «ΠΟΙΚΙΑΝ ΣΤΟΑΣ» νὰ προσθέσω καὶ τὰς κυριωτέρας τῶν εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς παραπομπῶν, ἐξ ὧν κυρίως ἦντλησα τὴν ὕλην. Ἀράττομαι δὲ τῆς εὐκαιρίας ταύτης, ὅπως ἐνθέρμως συγχαρῶ ὑμᾶς ἐπὶ τῇ εὐεργετικῇ δράσει τοῦ δεκαπενταετοῦς τῆς «ΠΟΙΚΙΑΝ ΣΤΟΑΣ» βίου, εὐγλώττως μαρτυροῦντος διὰ τῆς συγκρίσεως τῆς πρὸς τὰ βελτίω πορείας τὰ ἐν οὗτω βραχεῖ χρόνῳ γενόμενα ἀλματα. Διότι τὸ φιλόκαλον καὶ φιλοπρόοδον πνεῦμα τῆς ὑμετέρας διευθύνσεως πολλὰς ἡδυνήθη νὰ ὑπερπηδῆσῃ δυσχερείας καὶ νὰ καταστήσῃ τὴν «Ἑθνικὴν Ἐπετηρίδα», φιλολογικὸν ἐντετυχηρίον, ἐνθα τοσοῦτον ἐπωφελῶς συναντῶνται οἱ καλλιεργηταὶ τῶν Ἑλληνικῶν θησαυρῶν.

ἀξίασθε, παρακαλῶ, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως, μεθ' ἧς διατελῶ ὅλως πρόθυμος.

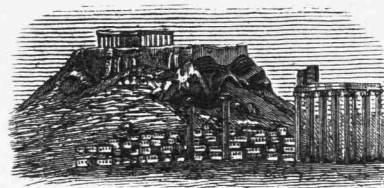
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ

Ἀξιότιμοι Κύριοι

Ἰωάννην Α. Ἀρσένην

Διευθυντὴν τῆς «Ποικίλης Στοᾶς»

Ἐν Ἀθήναις

ΑΣΠΑΣΙΑ
ΟΔΥΜΠΙΟΥ

Υ
ΤΟΥ
Υ
ΥΠΟ

ΗΡΑ
ΠΕΡΙΚΛΕΟΥΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ

Μελέτη ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ ἐν Ἀθήναις Φιλολογικοῦ
Συλλόγου «Παργασσοῦ» τῇ 19ῃ Ἰανουαρίου 1901

ΠΡΟΚΑΛΟΥΜΕΝΟΣ ὑπὸ τοῦ προεδρείου νὰ
συνεισφέρῃ τὸν ἔρανόν του εἰς τὴν πανδαισίαν
τῶν τερπνῶν τοῦ «Παργασσοῦ» προσεπερίδων,
φιλάργυρος θὰ ἐθεωρεῖτο, νομιζῶ, ἔάν, συλ-
λέγων χρυσὸν ὡς ἀκροατῆς, ἤρνεῖτο ἕνεκ' ἀπο-
ρίας νὰ ρίψῃ εἰς τὸν δίσκον καὶ αὐτὸν τὸν νι-
κέλιον ὀβολόν του.

Ἡ προθυμία ὅμως αὕτη ἔχει καὶ τοὺς κιν-
δύνους της. Ἐνδέχεται νὰ κατατεθῶσιν εἰς
τὴν κοινὴν τράπεζαν ἀντὶ ἐκλεκτῶν τῆς ξένης
μαγειρικής καρυκευμάτων, ἐγχώρια ἐδέσματα
οὐχὶ τοῦ συρμοῦ, ἤ, ὅπερ καὶ χειρόν, φιάλαι
ναρκωτικῶν, δυναμένων νὰ μεταδώσωσι κυματισμοὺς χασμημάτων.

Ἐπιθυμῶν νὰ προφυλάξω τὸ ἀκροατήριον ἐκ τοιαύτης ἐυσαρέστου
ὀπωσδήποτε ἐπιδράσεως—τούλάχιστον ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς ἐκλογῆς τοῦ θέ-
ματος ἤρτητο—ἐγκαίρως παρήτησα τὴν ἰδέαν νὰ ὀμιλήσω περὶ τῶν ἐν τῷ
τελευταίῳ παρισινῷ συνεδρίῳ συμπερασμάτων τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ,
ὀλίγον βεβαίως ἐνδιαφερόντων τὴν πλειονοψηφίαν τοῦ συνήθους ἀκροα-
τηρίου.

Θηρεύω τὴν εὐμενῆ ἀκρόασιν τοῦ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον κυριαρχοῦντος φύλου. Σὰς ὁμολογῶ, βλέπετε, ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ
καὶ αὐτὰ τὰ μύχια ἐλατήρια τῶν σκέψεών μου. Πρὸς τοῦτο προετίμησα
νὰ ὀμιλήσω περὶ τῆς μοναδικῆς ἐκείνης γυναικὸς, ἥτις ἐν τῇ περικλείῳ
ἐποχῇ ἐκλήθη ποιητικῇ ἀδείᾳ «**Ἡρα**». Ἐκ τοιαύτης ἀφορμῆς, τὸ μὲν
θέλω ἴσως ἀκινδύνως δυναθῆν νὰ λαλήσω καὶ περὶ τοῦ Ἀθηναίου ἐκεί-
νου, ὃν δι' ἄπτικου ἄλατος **Ὀλύμπιον** ἐκάλεσαν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ,
οὕτινος ὅμως ὁ βίος δὲν εἶναι, πιστεύω, ὅσον ἔδει γνωστὸς τοῖς πᾶσιν ἐν
αὐτῇ τῇ πατρίδι του, τὸ δὲ θέλω παρεμβάλλῃ ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς

τὰ καιριώτατα τοῦ μεγίστου ἐκείνου αἰῶνος τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος.

Καθ' ἕξιν καὶ κατὰ πεποιθήσιν μὴ προσέχων εἰς τοὺς σαρκασμούς τῶν ξενολατρῶν, ἐξελεξάμεν θέμα ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας οἷον ἐπὶ τῶν πατρῶν ἀμυνόμενος. Ὅτι ἔτρεχον ὅμως οὕτω τὸν κίνδυνον νὰ ἐπαυαλάβω τὰ τοῖς πολλοῖς σφόδρα γνωστά, ἐὰν μὴ ἐνεθαρρυνόμεν ὑπὸ τοῦ Γωτιᾶ, πιστεύοντος ὅτι πᾶν τὸ δημοσιευθὲν εἶναι συνήθως ἀνέκδοτον, διότι δυσκολωτέρα ἢ ἀνάγνωσις τῆς ἀκρόσεως. Ἄλλως δὲ σχεδὸν πάντες οἱ μαθηταὶ καὶ σχεδὸν πᾶσαι αἱ μαθήτρια τὴν ἐπιούσαν τῆς ἐκ τῶν σχολείων ἀποφοιτήσεως τῶν ἀπομακρύνονται ἰσοθίως, ὥσει ἀπὸ δαίμονος τινος φορτικοῦ, ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐκτὸς τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος περὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένων. Διότι ἡ ψυχρὰ ἀνάμνησις σχολαστικῆς, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ ξηρᾶς ἐκπαιδεύσεως, παγερωτέρα καθισταμένη διὰ τοῦ ξύλου τῆς γνώσεως—θεωρουμένου ἐν τοῖς πλείστοις διδακταίῳ ὡς τοῦ καλλιτέρου παιδαγωγικοῦ συστήματος—εὐλόγως γεννᾷ τὴν πρὸς τοὺς Ἑλλήνας συγγραφεῖς ἀπέχθειαν ἀπὸ τῆς μαθητικῆς ἐτι ἐποχῆς.

Ταύτην ἐπαυξάνει ἐν τῇ μεγαλειτέρᾳ ἡλικίᾳ ἡ ξενομανία, ὁ πρὸς τὰ ὀνητὰ πιθηκισμὸς καὶ ἡ λατρεία πρὸς ἀλλογλώσσους μυθιστορίας, λεληθότως μὲν, ἀσφαλῶς δὲ διαφθειρούσας γλῶσσαν, θρησκείαν, ἤθη, ἔθιμα, οἰκογένειαν, πατρίδα.

Ἄλλοιαν ὅλως γνώμην πρὸς τὰς ἰδέας τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα τῶν Ἑλληνίδων, εἶχον οἱ Ρωμαῖοι (*). Ὁ μὲν Κικέρων ἐθεώρει τοῦ Πλάτωνος τὴν γλῶσσαν ἀνταξίαν τοῦ Διός· τοῦ Θεοφράστου τὰ ἔργα ἀρίστην τροφήν αὐτοῦ καὶ τὸν Ἀριστοτέλη ὁμοίᾳζεν εἰς ποταμὸν χρυσοῦ ρέοντος. Ὁ δὲ Ὀράτιος ἐνθουσιωδῶς συνεβούλευε τὰς εὐγενεῖς Ρωμαῖας νὰ κρατῶσιν ἀνὰ χεῖρας νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὰ τῶν Ἑλλήνων συγγράμματα. Τῇ ἀληθείᾳ τοῦ ἄλλοθι ἢ ἐν τοῖς θησαυροῖς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας—ἀγνώστοις μὲν ἡμῖν, ὑπὸ ξένων δ' ἐκμεταλλευσμένοις—δύναται τις συνεχῶς νὰ ποκαλύπτῃ σὺν ἄλλοις πολυτίμοις λίθοις τὰς δραματικωτέρας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου σκηνάς;

Εὐτυχῶς ἀπὸ τινος εὐδοϊῶνός τις ἀντίδρασις κατὰ τῆς πιθηκικῆς ξενολατρείας φαίνεται ὑποφώσκουσα. Αὕτη ἐξήγει διὰ καὶ ἐγώ, πρὸς Ἀθηναίους καὶ πρὸς Ἀθηναίους δεσποίνας λαλῶν, ἐν τῷ ἄσσει τῆς Ἀθηναῖας, παρὰ τὴν Πνύκα καὶ τὸν Παρθενῶνα, δὲν ἐδίστασα νὰ προτιμήσω θέμα ἐκ τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας.

Ἄλλὰ τὸ βῆμα, ἐφ' οὗ ἔλαβον τὴν τιμὴν νὰ νέλθω, βεβαίως προωρισμένον δὲν εἶναι εἰς γυμνάσματα διδασχῆς—ὥσει ἀπὸ καθηγητικῆς ἔδρας—οἰασθήποτε ἱστορικῆς σελίδος, ὅσονδήποτε ἐπαγωγῶ. Οὐτε ὁ ὀρισθεὶς χρόνος θὰ ἐπήρκει, ἀλλ' οὔτε ἡμεῖς ἠθέλετε μὲν συγχωρήσῃ τοῦτο. Ἄλλως δὲ οἱ μελετῶντες τοὺς Πανδέκτας καὶ δικογραφίας δὲν εἶναι οἱ καταλληλότεροι πρὸς τοιαῦτα ἐγχειρήματα. Τοιοῦτο διάβημά μου ἠδύνατο μάλιστα, νομίζω, νὰ θεωρηθῇ ὡς τολμηρὰ ἐπέμβασις εἰς

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 24.

ἔργα ἄλλων, μετὰ μαγείας πάντοτε προσελκύντων πολυπληθῆ ἀκροατήρια, ἅτινα τοσοῦτο θαυμασιῶς κρατοῦσιν ὑπόδουλα ἐκ τῶν χειλέων των.

Ἐκ τοιούτων ὀρμώμενος σκέψωμαι, θέλω πειραθῆναι νὰ περιορισθῶ—κατὰ τὸ δυνατὸν—κυρίως εἰς τὴν ἔρευναν μιᾶς ἀπόψεως: **τὴν τῆς ἐπιδράσεως δηλονότι τῆς Ἀσπασίας ἐπὶ τοῦ βίου τοῦ Περικλέους.**

Μετὰ παιδρῶν ἐλπίδων ἐχαιρετίσθη, ὑπὸ νέων καὶ γερόντων, ὁ ἀρτίως ἀνατείλας εἰκοστός, ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, αἰὼν· 7408 παρήλθεν ἀπὸ τῆς κοσμογενείας ἐνιαυτοί—κατὰ τοὺς θεολόγους—ἀναριθμητοί—κατὰ τοὺς γεωλόγους.

Ἀπὸ τοῦ αἰγλήεντος βράχου τῆς Ἀκροπόλεως τὸ βλέμμα μου, περιπλανώμενον εἰς τὸ ἄπειρον τοῦ παρελθόντος, ἀναζητεῖ τὸν μυθολογούμενον χρυσοῦν αἰῶνα! . . . **«Παρήλθεν ἢ ἀναμένεται?»**

Ἡ ἡχώ τοῦ μονολόγου μου, πλήττουσα τὰ πρό τῶν ὀφθαλμῶν μου πενθίμως ὑψούμενα ἐρείπια τοῦ Παρθενῶνος, μοὶ ἀναμνησθεῖ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον, ὅστις κατ' ἐξάρεσιν δὲν εἶναι συνήθως γνωστός ἐξ ἀριθμοῦ, ὡς πάντες οἱ λοιποί. Οἱ πολλοὶ προτιμῶσι νὰ καλῶσιν αὐτὸν δι' ὀνόματος, ὅπερ εἴκοσι καὶ τέσσαρες μεταγενέστεροι αἰῶνες ἀνεγνώρισαν ὡς ἀναφαίρετον αὐτοῦ τίτλον.

Εἶναι ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους!

Μόνος ὁ ἐκ τῆς φύσεως προνομιοῦχος υἱὸς τοῦ Ξανθίππου καὶ τῆς Ἀγαρίστης ἐξ ὅλων τῶν θνητῶν ἠτύχησε νὰ βαπτίσῃ διὰ τοῦ ὀνόματος του τὴν περικλησεστάτην χρονικὴν περίοδον ἑκατὸν ἐνιαυτῶν, ἰδανικῶς ἐκτείνων, ἐναντίον καὶ αὐτῶν τῶν τῆς φύσεως νόμων, τὸν βίον αὐτοῦ πρό τῆς γεννήσεώς του καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του. Τοῦτο δὲ οὐδὲ ὁ Αὐγουστος κατώρθωσε, καίτοι ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ διὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἱστορίαν θεωρεῖται ὁ χρυσοῦς αἰὼν· οὐδὲ ὁ Λουδοβίκος ΙΔ', καίτοι ἡ ἐποχὴ του εὐλόγως θεωρεῖται ἡ κλασικὴ περίοδος τῆς γαλλικῆς φιλολογίας.

Τὸ στερέωμα τοῦ περιλάμπρου ἐκεῖνου αἰῶνος δὲν ἐκοσμήθη μόνον ὑπὸ φαινεῶ ἀστέρων πρώτου μεγέθους, ὑπὸ τοῦ Περικλέους. Πληθὺς φωτεινῶν ἀστερισμῶν καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις ἐξέπεμψε μεγαλοπρεπεῖς ἀκτίνας ἐθνικοῦ μεγαλείου καὶ τὸ γλυκὺ τῆς φιλοσοφικῆς ἀληθείας φῶς. Ἄνδρες μεγάλοι, ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Κίμων, ὁ Ἀντιφῶν, ὁ Ἀλκιβιάδης καὶ ὁ Θρασύβουλος, διέπρεψαν ὡς στρατάρχαι, ὡς ναύαρχοι, ὡς ῥήτορες. Τότε, δίκην προφητῶν τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων, ὁ Ξενοφῶν ἐδίδαξαν τὰ ὑψίστα τῆς φιλοσοφίας διδάγματα. Τότε καὶ οἱ φιλόσοφοι Ζήνων, Ἀναξαγόρας καὶ Πρωταγόρας. Ὁ ἀστρονόμος Μέτων, ὁ διασημότερος τῶν ἀρχαίων ἰατρῶν Ἴπποκράτης, ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος, ὁ ἔξοχος Θεουκιδίδης κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον ἐβίωσαν. Αὐτὸν ἐλάμπρυναν διὰ μὲν τῶν ἀθανάτων δραμάτων ὁ Αἰσχύλος, ὁ Εὐριπίδης καὶ ὁ Σοφοκλῆς, διὰ δὲ τῶν ὀραίων τεχνῶν ὁ Φειδίας, ὁ Ἴκτινος, ὁ Μνησιχλῆς, ὁ Καλλιμαχίας καὶ ὁ Πολύγνωτος.

Τὰ ἔργα πάντων τῶν μεγαλοφυῶν καὶ δαιμονίων ἐκείνων καὶ τῶν ἄλλων ἀνδρῶν δὲν ἔπαυσαν μετὰ θαυμασμοῦ μελετῶντες μέχρι σήμερον οἱ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς λαοί, χωρὶς νὰ δυνηθῶσιν εἰσέτι νὰντιγράψωσιν αὐτὰ ἐπιτυχῶς. Ἄλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν προγενεστέρων ἢ τῶν μεταγενεστέρων, οὐδὲ αὐτὸς ὁ πανθαῆς καὶ ὑπεράνθρωπος, οὕτως εἰπεῖν, Ἀριστοτέλης, ἠξιώθη τῆς ἐξόχου τιμῆς νὰ ὀνομάσῃ τὸν αἰῶνα, καθ' ὃν ἐβίωσε, διὰ τοῦ ἑαυτοῦ ὀνόματος. Διότι μόνος ὁ Περικλῆς ἦτο, κατὰ τὸν Θουκυδίδην, ἀνὴρ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον πρῶτος Ἀθηναίων λέγειν τε καὶ πράσσειν δυνατώτατος» (*).

Τῆς ἀφθίτου δόξης αὐτοῦ μέγα ἐλαττήριον ὑπῆρξεν ἡ πειστικὴ εὐγλωττία, δι' ἧς ἐνίκα κατὰ κράτος τοὺς ἀντιπάλους αὐτοῦ καὶ ἐγένετο τὸ Ἴνδαλμα τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ. Τὴν ρητορικὴν αὐτοῦ δεινότητα ἐν συναυλίᾳ συνομολογοῦσιν ἐπιστήθιοι φίλοι καὶ ἀσπονδῶτατοι ἐχθροὶ αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀριστοφάνης εἰς τοὺς «Ἀχαρνῆς» του, ὅστις διὰ τοῦ Δικαιοπόλιδος λέγει :

«Ἐντεῦθεν ὄργῃ Περικλέης οὐλύμπιος
ἦστραπτεν, ἐθρόντα, ξυνεκύκα τὴν Ἑλλάδα» (**).

Οἱ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὑπὲρ τῶν γυναικῶν συλλέγοντες τίτλους ὑπερσιῶν βεβαίως δὲν ἀγνοοῦσιν, ὅτι κατὰ τινὰς διαδόσεις ὁ γιγάντειος ἀνὴρ τὰς ἀστραπὰς καὶ τὰς βροντὰς τῆς ρητορείας του ἐσφυρηλάτησεν ἢ, ἀκριβέστερον, ἐδιδάχθη ὑπὸ γυναικὸς, προικισθείσης μὲν ὑπὸ τοῦ Διὸς δι' ἐκτάκτων χαρισμάτων, ἵνα χρησιμεύσῃ αὐτῷ ὡς δεξιὰ χεὶρ εἰς τὰ οὐράνια ἔργα του, ἀνηκούσης ὁμῶς εἰς τὸν ἐλαφρὸν γυναικεῖον κόσμον.

Πάντες γνωρίζομεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐτι τῶν σχελικῶν θρανίων, ὅτι ἡ γυνὴ αὕτη, διαδραματίσασα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος πρόσωπον ὑπὸ τινὰ ἐποψίν ἴσως σπουδαιότερον πολλῶν βασιλισσῶν, ἀναμφιβόλως δ' ὑπέρτερον πολλῶν βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων —χωρὶς νὰ θέσῃ ἐπὶ τοῦ μετώπου της στέμμα—εἶναι ἡ περιλάλητος **Ἀσπασία ἢ Μελισσία.**

Εἶναι ἡ γυνὴ ἐκείνη, περὶ ἧς ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι διετυπώθησαν κρίσεις. Κατὰ τοὺς μὲν ἦτο ἐξοχος διδάσκαλος, παρ' ἧς αὐτὸς ὁ Περικλῆς ἐδιδάχθη τὴν ρητορικὴν, δημηγορίας δὲ τινὰς αὐτοῦ καὶ παρεσκεύασεν ἡ ἐπεθεώρησεν· μεθ' ἧς αὐτὸς ὁ δαιμόνιος καὶ ἠθικώτατος Σωκράτης λίαν εὐαρέστως συνδιελέγετο περὶ φιλοσοφίας· παρ' ἧς ὁ Ἀλκιβιάδης, νεανίσκος ὢν, ἔλαβεν οὐκ ὀλίγα διδάγματα· ἐκείνη ἐν τέλει, ἦτις ἐνέπνευσε μὲν τοὺς καλλιτέχνας τῆς περικλείου ἐποχῆς εἰς δημιουργίαν τῶν ἀθανάτων ἀριστουργημάτων, πρῶτη δ' ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἐλληνικῷ κόσμῳ ὑπῆρξεν ἡ σημαιοφόρος τῆς γυναικείας χειραφετήσεως.

Κατὰ τοὺς δὲ ἦτο τῆς Ἀφροδίτης ἱέρεια, εὐφυῆς καὶ εὐγλωττος, χάρην τῆς ὀπίας ἐκηρύχθησιν οἱ κατὰ τῶν Σομίων καὶ κατὰ τῶν Πελοποννησίων πόλεμοι καὶ ἦτις εἰσήγαγε τὴν τρυφήν καὶ τὴν ἡδυπάθειαν εἰς

(*) Θουκυδίδου α' § 139. — (**) Ἀριστοφάνους, Ἀχαρνῆς, στ. 530—1.

τὴν πόλιν τῆς σεμνῆς θεᾶς. Κατ' αὐτοὺς ὁ Περικλῆς, δεινῶς ἐκ τῶν θελγῆτρων τῆς Μιλησίας τρωθείς, ἐγένετο πασῶν τῶν ἐρωτοτροπιῶν τῆς ὄργανον.

"Αβυσσος χωρίζει τὰς δύο κρίσεις! Τίς ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια;

Ὁ δαφνηφόρος ἐκεῖνος νικητής, ὅστις, στρατηγῶν καὶ ναυαρχῶν ἐννέα ἔστησε τρόπαια, ἐπὶ τοσοῦτον ἄρα γε ἐγένετο αἰχμάλωτος τῆς καρδίας γυναικός, ὥστε, καίπερ ὑπὸ δοξοκομίας, κατὰ τοὺς ποιητάς, πάσχων, ἐρριψοκινδύνευσε καὶ αὐτὴν τὴν ὑστεροφημίαν του; Χάριν ἀστάτου γυναικοῦ τοσοῦτον ἐπιπολαίως πρόσφορον παρεσκεύασε διὰ τοὺς συκοφάντας ἔδαφος καὶ προέταξε τὸ εὐγενές καὶ γενναῖον στήθος του εἰς τὰ ἰοδόλα τῶν ἀντιπάλων βέλη; Ὀπόσην ἄρα γε εἶχε γοητεῖαν καὶ δύναμιν ἡ Μιλησία Ἀφροδίτη, ἣτις εὔρε τοσοῦτον εὐστόχως τὸ τρωτὸν μέρος τῆς μεγάλης καρδίας τοῦ θύματός της, ὡς ὁ Πάρις τὴν πτέρναν τοῦ Ἀχιλλέως;

Προδήλως δυσσερένηςτος εἶναι ὁ πολυκύμαντος τοῦ Περικλέους καὶ τῆς Ἀσπασίας βίος, μάλιστα δὲ ὁ ἰδιωτικός. Διότι οἱ ἀντίπαλοι τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου καὶ αἱ ἀντιζήλοι τῆς Μιλησίας ἐγκαίρως καὶ τεχνηέντως εἰργάσθησαν, ἵνα σκοτίσωσι τὰς πηγὰς, ἐξ ὧν οἱ ἱστορικοὶ ἤντησαν. Τινὲς δὲ τῶν μεταγενεστέρων μετὰ πολλῆς ἐπιπολαιότητος ἔδωκαν ἱστορικὴν ἀξιοπιστίαν εἰς τοὺς ποιητάς καὶ εἰς τοὺς σατυρογράφους, οἵτινες τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ ἐξετέλουν καθήκοντα ἐφημεριδογράφων, φανατικῶς ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ κόμματός των ἐργασθέντες. Πολλοὶ αὐτῶν ἐκ πατριωτικοῦ καθήκοντος διηρημένευον τὸ φρόνημα τῆς κοινῆς γνώμης, ἀλλ' ὡς οὔτοι ἀντιλαμβάνοντο αὐτό· προέτεινον τὰ τῆ πατρίδι συμφέροντα, ἀλλὰ πάντοτε ὡς ἡρέσκοντο νὰ θεωρῶσιν αὐτά.

Δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ οἱ λιβελλογράφοι, ἀναβιβάσαντες ἐν τῇ θεατρικῇ σκηνῇ τὰς τερθρίας καὶ τὰς βωμολοχίας τῶν τριδῶν. "Ὅτε δὲ ὁ Περικλῆς ἕνεκα τῶν παρεκτροπῶν ἰδίως τοῦ Κρατίνου ἠναγκάσθη χάριν τῆς δημοσίας τάξεως νὰ προτείνῃ τὴν περιστολὴν τῆς ποιητικῆς ἀκολασίας, τότε δὴ τότε οὔτοι, ἐκμανέντες, οὐδὲ τὸ ἄσυλον τοῦ πρώτου πολίτου τῶν Ἀθηναίων ἐσεβάσθησαν. Ἄλλ' ὁ ψηφισθεὶς τῷ 440 π. Χ. νόμος, δι' οὗ ἀπηγορεύετο τὸ ὄνομαστί κωμωδεῖν, κατηργήθη μετὰ τριετίαν.

Τοσοῦτον ἐξέχουσα ἐγένετο ἡ μορφή τοῦ Περικλέους, ὥστε κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτὸν φυσικῶς ἐξετοξεύοντο τὰ βέλη τοῦ φθόνου καὶ τῆς συκοφαντίας. Ἡ ἀσπίς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς παροιμιώδους ἀφιλοκερδεΐας του διετήρησαν αὐτὸν ἄτρωτον. Ἄλλ' οἱ ἀμείλικτοι κατήγοροι μεγάλας ἔρριψαν ἀμφιβολίας περὶ τῶν περιστοιχούντων αὐτὸν προσώπων. Πρωτίστως δ' ἐπὶ τῆς συμπαθοῦς μὲν καὶ εὐφυοῦς, ἀλλ' ὑπόπτου ὀπωσδήποτε φυσιογνωμίας τῆς ἐρατεινῆς συντροφῆς του ἔμειναν κηλίδες τινες, ἃς μάτην οἱ νεώτεροι ἀγωνίζονται νὰ ἐξαλείψωσι καθολοκληρίαν.

Ὁ Πλούταρχος ἀκριβῶς ἐξήγησε τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας προσκόμματα. Διότι αὕτη σκοτίζεται μὲν ἕνεκα φθόνου καὶ δυσμενείας, παραμορφοῦται δ' ἕνεκα χάριτος καὶ κολα-

κειας (*). Εἰς ἐπίμετρον—λέγει καὶ ὁ Θουκυδίδης—οἱ πολλοί, ἀμελοῦντες τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας ἀρκοῦνται εἰς τὰ ἔτοιμα (**).

Καὶ ὅμως ἀνέφικτον δὲν εἶναι νὰ διαλυθῶσι τὰ σκότη τοῦ ψεύδους ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ φωτός διὰ ψυχροτέρας τῶν συγχρόνων τοῦ Περικλέους ποιητῶν ἐξετάσεως, ἀφοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐζησαν καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς κύρους ἀναμφισβητήτου.

Ἄλλ' ἀναφύονται καὶ ἄλλοι δυσχέρεια. Πρὸ παντός λεπτομέρειαί τινες τοῦ βίου τῆς Ἀσπασίας καὶ τῶν συναδέλφων τῆς, οὐδὲ κεκαλυμμένοι διὰ φύλλων συκῆς θὰ ἠδύναντο ἐν ἀκριβεῖα νὰ ἐκτεθῶσιν ἐν τῇ αἰθεύσῃ ταύτῃ, ἐκτός ἐὰν ἐλαμβάνετο ἢ κατὰ τὴν παράστασιν τῶν «Νεφελῶν» πρόνοια, ὅπως γεινη καὶ διάλεξις ἐν παγερᾷ ἀνδρωνίτιδι. Δὲν εἶναι ἐν τούτοις ὀρθὸν καὶ νάποσωπηθῶσιν ἐντελῶς τὰ κοινῶς ἄλλως τε πασίγνωστα ἱστορικὰ γεγονότα, βεβαίως ἐν μέτρῳ ἀναλόγῳ.

Ἐπάρχει ὅμως σκόπελος κινδυνωδέστερος: Ἡ ἀπειρος πλῆθὺς τῶν δυσκόλως συνοψιζομένων ἔργων περὶ τῶν δύο ἡρώων τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ., καίτοι ἐγὼ κυρίως θέλω βασισθῆ εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἰδίαν μου μελέτην.

Οἱ ναυσιποροῦντες πολλάκις σώζονται ἐκ τοῦ κινδύνου ρίπτοντες μέρος τοῦ φορτίου εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ χειρουργοὶ οὐχὶ σπανίως ἀπομακρύνουσι τὸν θάνατον διὰ τοῦ ἀκρωτηριασμοῦ χειρὸς ἢ ποδὸς τοῦ ἀσθενούς. Καὶ τὴν ἐμὴν μελέτην ἠναγκάσθη νὰ ὑποβάλω εἰς γενναίας ἐγχειρίσεις καὶ ἀθαρσίας πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τῆς ὑπερβάσεως τῆς κλεψύδρας κινδύνων, ἵνα μὴ καταπονήσω ὑμᾶς. Πέπειθα, ὅτι εἰς ἀντάλλαγμα τῆς τοιαύτης πρόνοιας μου θέλω ἔχη τὴν ὑμετέραν ἐπισείκειαν, ὡς πρὸς τὰ ἔνεκεν ἀνωτέρας βίας ἐν τῇ διηγήσει ἀνοιγόμενα χάσματα.

Ἐπιτρέψατέ μοι ἤδη νὰ σκιαγραφῆσω τοὐλάχιστόν τινα τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἀπαραίτητα εἰς τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν θέμα, χάριν τῶν μὴ ἐχόντων αὐτὰ πρόχειρα. Πολλὰ ἐξ αὐτῶν δὲν θ' ἀκούσητε τὸ πρῶτον ἤδη· ἀλλ' ἐκ τῆς Περικλείου ἐποχῆς τοσοῦτον μαγικαὶ ἐκπέμπονται ἀκτῖνες, ὥστε πάντοτε εὐαρέστω· νομίζω, δύναται τις νάτενίσῃ τὸ γλυκὺ αὐτῶν φῶς. Ἐπίσης οἱ φθόγγοι ὠραίου μουσικοῦ ἔργου, ψαύοντες τὴν καρδίαν, οὐδέποτε γηράσκουσι.

Ἡ ἐκ τοῦ εὐγενεῶς τῶν Ἀλκμεωνιδῶν γένους Ἀγαρίστη νύκτα τινα εἶδε κατ' ὄναρ, ὅτι ἔτεκε λέοντα. Ὀλίγας μετὰ τοῦτο ἡμέρας ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν, 493 ἔτη πρὶν ἢ γεννηθῆ ὁ Χριστός, τὸν ἀληθῶς λεοντόκαρδον Περικλῆ, υἱὸν τοῦ εἰς Μυκάλην μετὰ δεκαετίαν νικήσαντος τοῦ Πέρσας στρατηγοῦ Ξανθίππου.

Πυθοκλίδης καὶ Δάμων τῷ ἐδίδαξαν τὴν μουσικὴν. Παρὰ τοῦ Ἐλεά-

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 13.—(**) Θουκυδίδου α' § 20.

του Ζήνωνος απέκτησε τὴν συνήθειαν νὰ συζητῆ καὶ δι' ἀντιλογιῶν νὰ φέρῃ εἰς ἀπορίαν. Ἄλλὰ τὸ ἦθος αὐτοῦ ἐξύψωσε καὶ τὸ φρόνημα εἰς σπουδαίαν δημαγωγίαν κατήρτισεν Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζεμένιος, ὁ καὶ «Νοῦς» ἐπικληθεῖς, διότι αὐτὸς πρῶτος ἐν ἐποχῇ πολυθείας ἐτόλμησε νὰ διδάξῃ, ὅτι «**Νοῦς** ὁ τὰ πάντα κοσμῶν». Αὐτὸν ὁ Περικλῆς προσεπάθησε νὰ μιμηθῆ, εἰς τὸ ὕψος τῶν ιδεῶν (*).

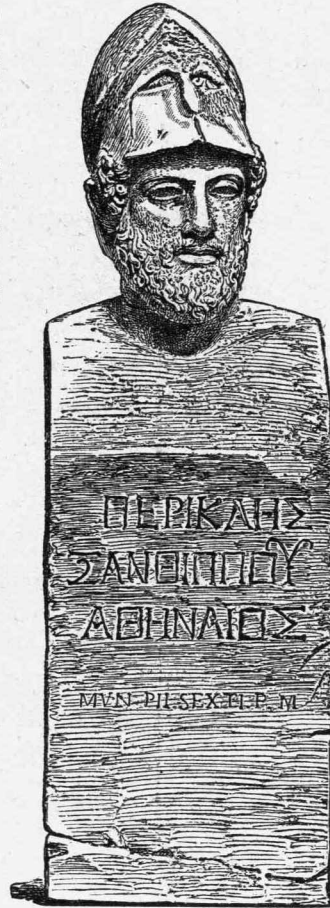
Ἐκτός τοῦ λαμπροῦ γένους — ἐξ οὗ πατρόθεν καὶ μητρόθεν κατήγετο· ἐκτός τῶν ἰσχυρῶν φίλων — οὗς απέκτησεν — εἶχε καὶ πατρικὸν πλοῦτον πολύν. Νέος ἔτι ὢν ὠ τὸν λαὸν ἠγάπα· ἀλλὰ δὲν ἐπεθύμει νὰ πολιτευθῆ, γνωρίζων τὸ ἄστατον καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν συμπολιτῶν του. Πολὺ ἐφοβείτο τὸν ἐξοστρακισμόν.

Αἱ πολιτικαὶ ὅμως περιστάσεις ταχέως καὶ ἄκοντα ἀνεβίβασαν αὐτὸν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς, ὡς ἡγέτην τῶν φιλελευθέρων — δημοκρατικῶν, καθ' ἣν ἐποχῆν τῶν ἀριστοκρατικῶν — συντηρητικῶν ἤγγειτο Κίμων, ὁ υἱὸς τοῦ Μιλτιάδου.

Ἐὰν τὴν φυσιογνωμίαν αὐτοῦ ἐπιθυμήτε νὰ γνωρίσητέ πως, λάβετε εἰς χεῖρας τὸ πλουτάρχειον τηλεσκόπιον, δι' οὗ παρίσταται, ὅτι « . . . τὸ φρόνημα σθεαρὸν, καὶ τὸν λόγον ὑψηλὸν εἶχε καὶ »καθαρὸν ὀχλικῆς καὶ πανούργου βωμο-»λοχίας· ἀλλὰ καὶ προσώπου σύστασις »ἄθρυπος εἰς γέλωτα, καὶ προάτης πο-»ρείας, καὶ καταστολὴ περιβολῆς πρὸς »οὐδὲν ἐκταραττομένη πάθος ἐν τῷ λέ-»γειν, καὶ πλάσμα φωνῆς ἀθόρυβον καὶ »όσα τριαῦτα, πάντας θαυμαστικῶς ἐξέ-»πληττε». (**).

Κατὰ δὲ τὴν μορφήν εἶχε μὲν κεφαλὴν ἐπιμήκη καὶ ἀσύμμετρον, ἐφαίνετο δὲ ὁμοιάζων πρὸς τὸν τύραννον Πεισίστρατον « . . . τὴν τε φωνὴν ἠδεῖαν οὖσαν αὐτοῦ καὶ τὴν γλῶσσαν εὐτροχον ἐν τῷ διαλέγεσθαι καὶ ταχεῖαν . . . » (***) .

Ἰπερασπιστὴς τοῦ λαοῦ εἰλικρινέστατος, δὲν ἐμιμήθη τοὺς συνήθεις δημαγωγούς, οὐδ' ἐκολάκευσε τὸν δῆμον, ὃν ἐρυμούλκει, χωρὶς οὐδέ-

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

(Κατὰ τὴν ἐν Λούβρω προτομήν)

(*) Πλάτωνος, Φαίδρος § 54. — (**) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 5. — (***) Αὐτόθι § 7.

ποτε να ρυμουλκηθῆ ὑπ' αὐτοῦ· οὐδὲ τὰ ἀρέσκοντα τοῖς πολλοῖς ἔλεγεν, ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν γνώμην του συμφέροντα τῇ πατρίδι, ἐνίοτε μάλιστα ἀντέλεγε δι' ἤτους κυριαρχικοῦ καὶ ὀργίλου (*). Διότι ᾤδήγει τὸν δῆμον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲν πείθων καὶ διδάσκων ἐκόντα αὐτόν, ἐνίοτε ὅμως καὶ καταναγκάζων αὐτόν, μιμούμενος τὸν ἰατρόν, ὅστις διὰ τῆς βίας ἐπιβάλλει τῷ ἀσθενεῖ δυσάρεστα μὲν, σωτήρια δὲ φάρμακα. Τὰ δὲ πάθη τοῦ ὄχλου διηύθυνε διὰ τῶν δύο πηδαλίων, τῆς ἐλπίδος καὶ τοῦ φόβου, τὴν μὲν ἀθυμίαν μετριάζων καὶ παρηγορῶν, τὴν δὲ θρασυτητα ἐξ ἀρχῆς καταστέλλων (**). Τούτων ἕνεκα καὶ ὁ Θεουκιδίδης τὴν τοιαύτην διοίκησιν μόνον κατ' ὄνομα ἐθεώρει δημοκρατίαν, ἔργῳ δὲ ἀρχήν, ἀσκουμένην ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρός (***)).

Παρὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ, ἥμιστα δημοτικὴν, κατετάχθη εἰς τὴν δημοκρατικὴν μερίδα, προτιμήσας τοὺς πολλοὺς καὶ πένητας ἀντὶ τῶν πλουσίων καὶ τῶν ὀλίγων. Ἀφ' ὅτου δὲ κατῆλθεν εἰς τὴν πολιτικὴν παλαίστραν, μετέβαλε καὶ τὸν τρόπον τοῦ βίου του. Εἰς μὲν τὴν πόλιν ἐφαίνετο μίαν πάντοτε ὁδὸν πορευόμενος, τὴν εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Δὲν ἐδέχετο δὲ προσκλήσεις εἰς δεῖπνα, διότι ἐνόμιζεν, ὅτι δυσκόλως εἰς τὰς συναναστροφὰς δύναται νὰ φυλαχθῆ ἢ κατ' ἐπίδειξιν σοβαρότης. Ἐξαιρετικῶς ἐδείπνησεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐξαέλου του Εὐρυπτολέμου· ἀλλὰ καὶ τότε, παραμείνας μέχρι τῶν σπονδῶν, εὐθὺς ἀνεχώρησε.

Σπανίως ἐνεφανίζετο ἐνώπιον τοῦ λαοῦ, συνήθως ἀναπληρούμενος ὑπὸ ὀπαδῶν ὁμοιοφρονούντων, ὡς ὁ Χάρινος καὶ ὁ Μένιππος, συχνότερον δὲ ὑπὸ τοῦ Ἐφιάλτου, ὅστις ἦτο ὁ ὑπαρχηγός του κόμματος. Δὲν ὠμίλει περὶ πάντων· ἀλλ' ὅσάκις ἐδημηγόρει, ὁ λόγος αὐτοῦ ἐθανυμάζετο ὑπ' ἐχθρῶν καὶ φίλων, διότι ἦτο βραχύς, πυκνός, οὐδὲν ἔχων τὸ περιττόν. Διὰ τοῦτο ὅσάκις ἀνέβαινεν εἰς τὸ βῆμα πάντοτε ἤρχετο πρὸς τοὺς θεοὺς οὐδὲ λέξις νὰ πέσῃ ἐκ τῶν χειλέων του ἄνευ τῆς θελήσεώς του ἢ ἀνάρμοστος πρὸς τὸ θέμα τῆς ὀμιλίας του.

Ἡ καινοτομία αὕτη θὰ ἦτο ἀξιομίμητος διὰ τοὺς κανονισμοὺς τῶν βουλῶν τῶν νεωτέρων κοινοβουλευτικῶν κρατῶν, ἐὰν αἱ πρὸς τοὺς ὀλυμπίους θεοὺς εὐχαὶ διατῆρουσιν ἐτι τὴν αὐτὴν ἱαματικότητα, οἶαν καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Περικλέους.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιλτιάδου οἱ φιλελεύθεροι πρέβησαν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ριζικῶν μεταρρυθμίσεων: 1) διὰ τοῦ περιορισμοῦ καὶ ἄλλων προνομίων τοῦ ἀντιπράττοντος εἰς τὴν δημοκρατίαν Ἀρείου Πάγου, ἐκτὸς τῶν ἤδη περικοπεισῶν τῇ ὑποκινήσει τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Ἐφιάλτου· 2) διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἐκ τῆς βουλῆς τῶν 500 τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἀναθέσεως αὐτῆς εἰς τὴν Ἡλιαίαν· 3) διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν νομοφυλάκων, ἀγρυπνούντων εἰς τὴν ἀκριβῆ τῶν τόμων τήρησιν· 4) διὰ τῆς λειτουργίας τῶν ἐξ θεσμοθετῶν, δικαιοκρινῶν νὰ προτείνωσι τὴν ἀναθεώρησιν νόμων κακῶν ἢ τὴν κατάργησιν ἄλλων ἀχρήστων.

(*) Θεουκιδίδου β' § 65.—(**) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 15.—(***) Θεουκιδίδου β' § 65.

Τὰ περὶ τοῦ θαυμασίου ὅμως μηχανισμοῦ τῆς θέσεως τῶν νόμων κατὰ τὸ ἀπτικὸν δίκαιον ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν πολυνομίαν, κακονομίαν καὶ ἀντινομίαν τῶν ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ψαλμοφιδίῳ δὲν εἶναι ἐφικτὸν νὰ πασχολήσωσιν ἡμᾶς σήμερον.

Οἱ ὀλιγαρχικοί, πτοχθέντες ἐκ τῶν ριζοσπαστικῶν τοῦ Περικλέους μεταρρυθμίσεων, περιορίζουσιν τὰς αὐθαιρεσίας αὐτῶν, ἐδολοφόνησαν τὸν Ἐφιάλτην.

Τότε μόνος ὁδηγὸς τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος ἔμεινεν ὁ Περικλῆς, καλλιεργήσας ὅσον εἶόν τε τὴν μετὰ τῶν Μεγάρων καὶ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν πόλεων συμμαχίαν, παρεμφερῆ εἰς ὀμοσπονδίαν, ἧς τὴν ἔδραν μετέθεσεν ἐκ Δήλου εἰς Ἀθήνας, ἐνθα μετηνέχθη καὶ τὸ κοινὸν τῶν συμμάχων θησαυροφυλάκιον. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δ' ἐκείνης κυρίως ἤρξατο τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δόξα τῶν Ἀθηνῶν, αἵτινες δι' ἑκατοντάδας συμμαχικῶν πόλεων ἦσαν ὅ,τι ὁ ἥλιος διὰ τοὺς πλανήτας. Αἱ Ἀθηναὶ ἐγένοντο τότε «τὸ σχολεῖον τῆς Ἑλλάδος» (*), ὡς ἔλεγεν ὁ Περικλῆς, ἡ κατ' ἄλλους «ἡ Ἑλλὰς τῆς Ἑλλάδος».

Ἄλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τινὰς λεπτομερείας τοῦ ἰδιωτικοῦ τοῦ βίου, μάλιστα δὲ τοῦ συζυγικοῦ, καὶ τι πλεόν, νὰ ἐρευνησωμεν κατ' ἀνάγκην καὶ αὐτοὺς τοὺς ἔρωτάς του. Πάντα τὰ θέματα ταῦτα δὲν προστατεύονται πλεόν ὑπὸ τῆς ἐχεμυθίας, τὸ μὲν διότι αὕτη ἐξητμίσθη ὑπὸ τοῦ χρόνου, τὸ δὲ διότι ἡ μετ' ἀδιακρισίας ἀκριτομυθία τῶν συγχρόνων τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου ποιητῶν διέρρηξε τὸ παραπέτασμα τοῦ οἰκογενειακοῦ αὐτοῦ ἀσύλου.

Ἡ πρώτη ἀξία λόγου παρατήρησις εἶναι, ὅτι ὁ Περικλῆς ἦλθεν εἰς γάμον μετὰ γυναικὸς ἐξ εὐγενοῦς γένους καὶ συγγενοῦς του, μεθ' ἧς ἀπέκτησε δύο υἱούς, τὸν Ἐάνθιππον καὶ τὸν Πάραλον. Τὰ περὶ αὐτῆς ὅμως σχεδὸν πάντα εἰσὶν ἄγνωστα ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἧτις δὲν διετήρησεν «οὐδὲ τὸ ὄνομα» τῆς νομίμου συζύγου τοῦ Περικλέους, ἐνῶ ὅλως τὸ ὑναντίον περὶ τῆς ἐρωμένης αὐτοῦ ἀρχαιότεροι καὶ νεώτεροι συγγραφεῖς πάμπολλα ἔγραψαν βιβλία σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς γλώσσας καὶ καθ' ὅλας τὰς ἐποχάς!

Γνωρίζομεν μόνον, ὅτι ἡ γυνὴ τοῦ Ἰππονίκου, μεθ' ἧς οὗτος ἀπέκτησεν υἱόν, τὸν πολυτάλαντον Καλλιάν, συνεζεύχθη εἰς δεύτερον γάμον μετὰ τοῦ Περικλέους. Ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρώτου συζύγου τῆς φαίνεται παραπλανηθεὶς ὁ Baudry (**), ἐσφαλμένως ὀνομάζει αὐτὴν Ἰππορίκην, ἐνῶ οὐδεὶς καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου μνημονευομένων ἀρχαίων συγγραφέων βεβαιῶ τοῦτο.

Ἡ μετὰ τοῦ Περικλέους συμβίωσις δὲν ἦτο πολὺ εὐχάριστος δι' ἀμφοτέρους. Ἡ ἀσυμφωνία τοῦ χαρακτήρος βεβαίως συνετέλεσεν εἰς τοῦτο. Ἀλλὰ πληγὴ βαθυτέρα ἐπήνεγκε τελείαν ρῆξιν τῶν συζυγικῶν σχέσεων.

(*) Θουκυδίδου β' § 41.—(**) Dictionnaire des antiquités grecques et romaines par Daremberg et Saglio λέξις Divortium.

Πρὸς εὐκρινεστέραν ἐξήγησιν τῶν αἰτίων αὐτῆς ἀνάγκη νὰ προτάξω τινὰ· περὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν Ἀθηναίων ἐν γένει γυναικῶν, ἐν ἀποδείξῳ, ὅτι ὁ τότε συζυγικός βίος καὶ ὑπὸ τὰς καλλιτέρας ἐτι περιστάσεις δὲν ἦτο πολὺ τερπνός.

Ἡ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐλευθερία τῶν γυναικῶν εἶχε περισταλῆ κατὰ τὴν δημοκρατικὴν ἐποχὴν. Ὁ ἀνὴρ, ἀσχολούμενος περὶ τὰ δημόσια καὶ διακρίβων τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἐν τοῖς γυμνασίαις, τὰ κοινὰ πράττων ἢ καὶ ἀπλῶς περὶ πολιτικῆς συζητῶν ὑπὸ τὰς ναρκωτικὰς ἀκτῖνας τοῦ θαλπεροῦ ἡλίου, ἀπεξενούτο τοῦ οἴκου. Κατ' ἀνάγκην δὲ ἡ γυνὴ ἔμενε παρημελημένη καὶ κατάκλειστος ἐν τῇ γυναικωνίτιδι. Ἡ οἰκουρία κατέστη ἕξις ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε αἱ γυναῖκες δὲν ἐπετρέπετο νὰ ὑπερβαίνωσι τὸν οὐδὸν τῆς αὐλοῦ θύρας, ἐὰν μὴ συνέτρεχεν ὅλως ἐξαιρετικὴ περίστασις. Καὶ τότε ὤφειλον νὰ συνοδεύωνται ὑπὸ θεραπευνίδος, διότι ἄλλως ὁ γυναικοτόμος ἐκόλυε τὴν ἐξόδον.

Ἀρχομένου τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος ὁ ἐν ἀθηναϊκῇ γυναικωνίτῃ βίος ὀλίγον διέφερε τοῦ ἐν τοῖς σημερινοῖς τουρκικαῖς χαρμαῖσις. Αἱ Ἀθηναῖδες δέσποιναι, φυτοζωοῦσαι ἐν ἐκείνοις, ἐμαραζίνοντο σχεδὸν ἀπαραλλάκτως ὡς αἱ μεγαλοπρεπεῖς Κιρκασαῖαι ἐντὸς τῶν δικτυωτῶν *καφασιῶν*, ἐστερημένοι πνευματικῆς μορφώσεως, μακρὰν δὲ πάσης κοινωνικῆς ἀναπτύξεως.

Ὁ Ξενοφῶν εἰς τὸν «Οἰκονομικόν» του ἐν διαλόγῳ τοῦ Σωκράτους μετὰ τοῦ Ἰσχυμάχου χαριστάτην παραθέτει συνομιλίαν τοῦ τελευταίου μετὰ τῆς συζύγου του, πρὸς ἣν διδάσκει τὰ καθήκοντά της καὶ ὅτι ἡ μετὰ τοῦ ἀνδρὸς σύζευξις σκοπεῖ τὴν διαιώνισιν τοῦ εἴδους, τῆ ἀπόκτησιν τέκνων ὡς γηροβοσκῶν—ἀτῖνα καὶ ὁ Σφοκλῆς καλεῖ βάρκτρα τοῦ γήρατος—καὶ τὴν ἀνάθεσιν τῆς διευθύνσεως τῶν ἐντὸς τοῦ οἴκου εἰς τὴν σύζυγον. Ἄκρον ἄωτον τῆς τελείας γυναικὸς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Θεουκυδίδου ἐθεωρεῖτο—ὡς αὐτὸς ὁ Περικλῆς ἐν τῷ ἐπιταφίῳ τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων λόγῳ εἶπεν—ἐκείνη, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν ἀνεφέρετο παρὰ τῶν ἀνδρῶν *μήτε πρὸς ἔπαινον μήτε πρὸς κατηγορίαν* (*).

Ἀλλὰ πρὸ τοῦ Περικλέους καὶ πρὸ τοῦ Ξενοφῶντος ὁ Ἀνακρέων εἶχε μαρτυρήσῃ εἰς τὰς ἀπογόνους τῆς Εὔας τὸ μέγα αὐτῶν ὄπλον, δι' οὗ νικῶσι καὶ σίδηρον καὶ πῦρ. Ἡ φύσις—λέγει ἐν ᾧδῃ τινι—πρὸς πάντας ἐδωρήσατο ὄπλον τι. Εἰς τοὺς ταύρους τὰ κέρατα· εἰς τοὺς ἵππους τὰς ὀπλάς· εἰς τοὺς λαγωὺς τὸ ταχύπουν πρὸς φυγὴν· εἰς τοὺς λέοντας φρικτοὺς ὀδόντας· εἰς τὰ ὄρνεα τὴν πτήσιν· εἰς τοὺς ἰχθῦς τὸ πλεῖν· εἰς τοὺς ἀνδράς *φρόνημα*—ὡς λέγει ὁ ποιητής. Ἡπάρει τί νὰ δώσῃ εἰς τὰς γυναῖκας· ἐν τέλει δ' ἔδωκε καὶ εἰς αὐτὰς τὸ κάλλος.

«Ἄντ' ἀσπίδων ἀπασῶν
«Ἄντ' ἐγγέων ἀπάντων·
«Νικᾷ δὲ καὶ σίδηρον
«Καὶ πῦρ καλὴ τις οὔσα.»

(*) Θεουκυδίδου β' § 45.

Ἄλλ' ὁ ποιητὴς ἐνόει κάλλος, κατὰ τὴν εὐρείαν τῆς λέξεως ἔννοϊαν, τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς. Αἱ δ' Ἑλληνίδες, παρεξηγήσασαι φαίνονται αὐτὸν, διήρχοντο τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου, ἀρωματίζουσαι τὸ σῶμα τῶν καὶ χρωματίζουσαι τὰς παρεϊάς, τὰ χεῖλη, τὰ βλεφάρα καὶ τὰς ὀφρῦς!

Ἡ πεζότης αὕτη τοῦ συζυγικοῦ βίου ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θεσμοῦ τῶν παλλακῶν· μικρὸν δὲ κατὰ μικρὸν εἰσῆχθη καὶ ὁ συρμός, ὅπως οἱ σύζυγοι ἀπροκαλύπτως ἔχωσι καὶ φίλας, συντροφίους, πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀτελειῶν, αἵτινες ἐφαίνοντο τότε ὑπάρχουσαι εἰς τὸν θεσμόν τοῦ γάμου, διότι αἱ τριαῦται γυναῖκες εἶχον μείζονα μόρφωσιν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν.

Εἰς τὸν κοινωνικὸν τοῦτον νεωτερισμὸν τὸ σύνθημα ἔδωκεν ἡ Μιλήτος, ἔθα ὁ πλοῦτος εἶχεν εἰσαγάγῃ τὴν τρυφήν καὶ τὴν πολυτέλειαν, μετ' αὐτῶν δέ—ὡς συνήθως—καὶ τὴν χαλάρωσιν τῶν ἡθῶν. Ἐν τοῖς Παρισίοις ἐκείνοις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἡ γυνὴ ἀνετρέφετο καὶ ἐξεπαιδεύετο, μόνον ὅπως θέλγη, προσελκύουσα θαυμαστάς, οὐχὶ δὲ ὡς ἐν Ἀθήναις, ἵνα φυλάττῃ τὸν οἶκον οἰοεὶ ὡς δούλη τοῦ συζύγου. Ἀλλὰ δὲν ἔλειπον καὶ τότε αἱ ἐξαιρέσεις, καθ' ἃς αὕτη ἦτο τύραννος τοῦ συζύγου, ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὰ ἄθλα τῆς Ξανθίππης, ἥτις, κατὰ τὸν Ἀθηναίων, ἐν ταῖς στιγμαῖς τῆς ὀργῆς τῆς—αἵτινες δὲν ἦσαν σπάνιαι—καὶ νιπτῆρας ἔχυνε κατὰ τῆς σοφῆς κεφαλῆς τοῦ δυσμοίρου Σωκράτους (*).

Εἶχεν ἤδη καταστῆ διάσημος ἡ ἐκ Μιλήτου μηδίζουσα Θαρρηλία, δεκατέσσαρας τὸν ἀριθμὸν διοικητῶν πόλεων σαγηνεύσασα, πρὶν ἢ γέννηται σύζυγος, ἐξ ἀριστερᾶς, οὕτως εἰπεῖν, χειρὸς καὶ τοῦ Ἀντιόχου βασιλέως τῶν Θεσσαλῶν, ὃν ἐπὶ τινα χρόνον, μετὰ τὸν θάνατόν του, διεδέχθη καὶ εἰς τὸν θρόνον. Ἐν ἔτει δὲ 455 π. Χ. ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν νεᾶνις εἰκοσαέτις, Μιλησία ἐπίσης. Αὕτη, μιμηθεῖσα ἐκείνην ἐν πολλοῖς, ἐπέπρωτο σπουδαίως νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος τῶν Ἀθιδῶν, διότι πρώτη ἔλυσε τὰ δεσμὰ τοῦ ἀνδρικοῦ ζυγοῦ.

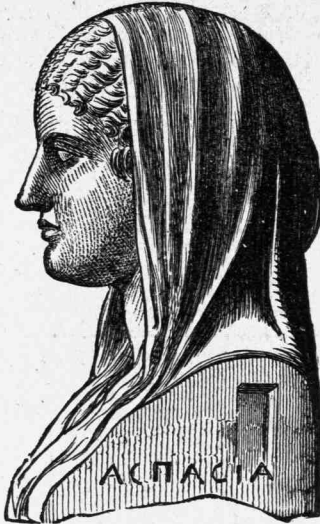
Ἐκ Μιλήτου, ἥτις ἐγέννησε καὶ οὐκ ὀλίγους φιλοσόφους—ὡς τὸν Θάλητα τὸν Ἀναξίμανδρον καὶ τὸν Ἀναξίμένην—μεγάλῃ τότε ἐρίγνετο ἐξαγωγή δι' Ἀθήνας καὶ διὰ Κόρινθον γυναικῶν, πνευματικῶς ἀνεπτυγμένων, αἵτινες διὰ τῶν θελγῆτρων καὶ τῶν χαρίτων, ἰδίως ὅμως διὰ τῆς μορφώσεώς των ἠγωνίζοντο νὰ κατακτήσωσι τοὺς διὰ τῆς ἰσχύος αὐτῶν κρατοῦντας ἐν κτηνώδει ὑποδουλώσει τὰς συζύγους των.

Ἄγνωστον ἂν ἡ θυγάτηρ τοῦ Ἀξιόχου ἦτο ὠραία, μὴ ὑπαρχούσης περὶ τούτου ἱστορικῆς τινὸς μαρτυρίας· ὑποτίθεται θελκτικὴ τοὺς τρόπους καὶ ἐκ τοῦ βίου τῆς ἀποδεικνύεται εὐφυῆς καὶ φιλόδοξος. Βεβαιωμένον ὅμως εἶναι ὑπὸ ἀξιοπίστων μαρτύρων, ὅτι ἡ Ἀδοπασία—διότι βεβαίως περὶ αὐτῆς πρόκειται—εἶχε μεγάλην φυσικὴν εὐγλωττίαν, ἣν καὶ ἐκαλλιέργησεν ἐν τῇ ἐκμαθῆσει τῆς ρητορικῆς καὶ ἐν τῇ ἀσκήσει τῆς φιλοσοφίας.

(*) Ἀθηναίου ε' § 61.

Ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ «Οἰκονομικῷ» του τίθει εἰς τὸ στόμα τοῦ Σωκράτους, διαλεγόμενον μετὰ τοῦ Κριτοβούλου περὶ τοῦ συζυγικοῦ βίου ὑπὸ φιλοσοφικῆν ἔποψιν τ' ἀκόλουθα: «Συστήσω δέ σοι ἐγὼ τὴν Ἀσπασίαν, ἢ ἐπιστημονέστερον ἐμοῦ σοι ταῦτα πάντα ἐπιδειξέι . . .» (*).

Ἄλλὰ καὶ ὁ θεῖος Πλάτων ἐν τῷ Μενεξένῳ, δευτεροτόκῳ υἱῷ τοῦ Σωκράτους ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου του Μυρτούς (**), διαλεγόμενῳ μετὰ τοῦ πατρὸς του, παριστᾷ ἡμῖν οὐδὲν πλέον οὐδ' ἔλαττον ἢ αὐτὸν τὸν δαιμόνιον Σωκράτη ὡς μαθητὴν τῆς γήσης εἰς τὸ μάθημα τῆς ρητορικῆς, λέγοντα πρὸς τὸν υἱὸν του: «. . . ἤπερ καὶ ἄλλους πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς πεποιήκε ρήτορας, ἕνα δὲ κατ' διαφέροντα τῶν Ἑλλήνων, Περικλέα τὸν Ξαρθίππου» . . .» Τὸ πάντων δὲ παραδοξότερον, ὅτι κατὰ τὰ ἐν τῷ Μενεξένῳ—δὴ ὅμως τινὲς θεωροῦσι παιδιὰν τοῦ Πλάτωνος καὶ οὐ τινος ἄλλοι ἀμφισβητοῦσι τὴν γνησιότητα—ἡ Μιλησία ἐπεξεργάζετο τὰς μυθραλιεθόλους δημηγορίας τοῦ νεφεληγερέτου Ἀθηναίου (***) . Καὶ αὐτὸς ὅμως ὁ μισογύνης Εὐριπίδης ὑπῆρξε θαυμαστής τῆς, αὐτὴν ὑπαινισσόμενος εἰς τινὰς στίχους τῆς «Μηδείας» του (****).

Ὁ δὲ Ἡρόδικος, συγγραφεὺς κατὰ τρεῖς αἰῶνας μεταγενέστερος τῆς Ἀσπασίας, παριστᾷ αὐτὴν καὶ ποιήτριαν, ἀναφέρων καὶ τινὰς στίχους, ὡς ὑπ' αὐτῆς ποιηθέντας (*****), ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν συγχρόνων συγγραφέων βεβαιεῖ τοῦτο, οἱ δὲ νεώτεροι κριτικοὶ καὶ τὸ ἀμφισβητοῦσιν.

Ἡ ἐπαγωγὸς γυνὴ δὲν ἐδίδαξε φαίνεται τὸν ἐπιφανέστατον μαθητὴν, πρεσβύτερον αὐτῆς κατὰ δύο δεκαετηρίδας, μόνον πῶς νὰ κεραυνοβολῇ ἐκ τῆς Πνυκὸς τοὺς ἀντιπάλους του. Ἡ ψυχολογικὴ κατάστασις τοῦ μαθητευομένου ἦτο τοιαύτη ἐνεκα τοῦ ἀνοσιῦ συζυγικοῦ βίου, ὥστε λίαν εὐκόλως ἀνέλαβεν αὐτὴ νὰ διδάξῃ αὐτὸν καὶ τὴν τέχνην τοῦ ἔρωτος. Οὔτε ὁ νοῦς οὔτε ἡ καρδία τοῦ Περικλέους ἠδύνατο νὰ εὔρωσιν εὐχάριστον εἰς τὰς συμπολίτιδάς του, αἵτινες ὁσάκις δὲν ἠσχολοῦντο εἰς τὴν οἰκοκυροσύνην των, κατέτριβον τὸν χρόνον αὐτῶν εἰς τὸν σωματικὸν καλλωπισμὸν. Ἡ ἐρωτοδιδάσκαλος—ὡς τὴν ἀποκαλεῖ ὁ Ἀθηναῖος (*****)—ἐθριάμβευσε, κατακτῆσασα τὴν καρδίαν τοῦ μαθητοῦ, ὅστις ἐθαμβώθη ὑπὸ τῶν διανοητικῶν προτερημάτων τῆς νεήλιδος. *Εκ-

(*) Ξενοφῶντος, Οἰκονομικὸς γ'. — (**) Ἀριστοτέλους, Διάλογοι No. 84 εἰς τόμον Β' ἐκδ. 1870.σ. 1490. — (***) Πλάτωνος, Μενεξένος γ'. — (****) Εὐριπίδου «Μηδεία», στ. 1071—9. — (*****) Ἀθηναῖου ε' § 61. — (*****) Ἀθηναῖου ε' § 61.

τοτε ἡ Ἀσπασία, φαιδρύνουσα τὸ πολυμέριμον πνεῦμά του, συμμετέσχε μέχρι τοῦ θανάτου του πάσης χαρᾶς καὶ πάσης λύπης αὐτοῦ.

Ὁ Πλούταρχος, θέλων νάποδείξῃ τὸν βαθμὸν τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους, ὑφ' οὗ ἐφλέγετο ὁ Περικλῆς, διετήρησε μέχρις ἡμῶν καὶ τὴν φήμην, δι' καθ' ἡμέραν, ὡσάντις ἐξήρχετο εἰς τὴν ἀγορὰν, καὶ ὡσάντις ἐπανήρχετο εἰς τὸν οἶκον, ἠσπάζετο τὴν Ἀσπασίαν (*).

Ἄλλ' ἡ Μιλησία ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν μεγάλας προσήνεγκεν αὐτῷ ὑπηρεσίας — βεβαίως οὐχὶ τόσον ὡς διδάσκαλος τῆς ρητορικῆς — τούτο οἱ πολλοὶ ὀρθῶς ἀμφισβητοῦσιν — ὅσον διότι ἐχρησίμωσεν ὡς ἀφορμὴ συνδέσμου ὄλων τῶν διασῆμων ἀνδρῶν τῆς συγχρόνου ἐποχῆς. Ἀναμφισβήτητον εἶναι, ὅτι ὁ οἶκος αὐτῆς ἐγένετο τὸ ἐντευκτήριον τοῦ ἐν Ἀθῆναις πνευματικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ βίου. Ὡς ἐν λέσχῃ συνηντῶντο ἐν αὐτῷ πάντες οἱ ἐν τοῖς γράμμασιν ἢ ἐν ταῖς τέχναις ἕξοχοι Ἀθηναῖοι. Ὡσεὶ ἐν συλλόγῳ τῶν φιλοτέχνων, ἐκεῖ συνεζητοῦντο τὰ σχέδια τοῦ ἐξωραϊσμοῦ τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς. Εἰς τὴν πολιτικὴν αἵθουσαν αὐτῆς κατὰ πρώτον ἐκμιζόντο αἱ νεώτεροι ἐσωτερικαὶ καὶ αἱ ἐξωτερικαὶ εἰδήσεις. Ἐκεῖ δὲ καὶ ἐγίνοντο ἡμιεπισημῶς τρόπον τινα γινώσκτὰ τὰ νέα τῆς ἡμέρας. Ἐκεῖ συνήρχοντο οἱ ἐπίλεκτοι τοῦ κόμματος τοῦ Περικλέους, ἐλευθέρως συζητοῦντες τὰ πολιτικὰ καὶ πολλὰκις τὰ κοινωνικὰ ζητήματα. Ὁ οἶκος αὐτῆς ταχέως μετεμορφώθη εἰς Ὀλυμπον. Ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Ζήνων, ὁ Πρωταγόρας καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ τότε νεαρὸς Σωκράτης ἤντλουν σοφίαν ἐκ τῶν διδαγμάτων τῆς. Ὁ Ἡρόδοτος εἰς τὰς αἰθούσας αὐτῆς συνέλεγε τὴν ἱστορικὴν ὕλην πρὸς συγγραφὴν τῶν περσικῶν πολέμων. Ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐκ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ τῆς Ἀσπασίας διαλέξεων ἐνεπνέοντο πρὸς παρασκευὴν τῶν ἀριστουργημάτων των. Ἐκεῖ προσήρχοντο πρὸς ἀναψυχὴν καὶ διδασκαλίαν, ἀνταλλάσσοντες τὰς ἰδέας των, ὁ συμπολίτης αὐτῆς Ἴππόδαμος, οἱ μουσικοδιδάσκαλοι Δάμων καὶ Πυθοκλείδης, οἱ ζωγράφοι Πολύγνωτος, Μίκων καὶ Πάναινος, ἀρχιτέκτονες εἶσι ὁ Ἰκτίνες, ὁ Καλλικράτης καὶ ὁ Μνησικλῆς, οἱ γλύπται Ἀλκαμένης, Ἀγοράκριτος. Ἐκεῖ ὁ πάντων τῶν καλλιτεχνῶν ἐπιφανέστατος Φειδίας. Τὸ κέντρον ἐκεῖνο ἦτο τὸ πολιτικὸν ἐντευκτήριον τοῦ κόμματος τῶν φιλελευθέρων — ὁ Ὀλυμπος τῶν ἐπιγείων Θεῶν — εἰς ὃν δεῖλαι, δεῖλαι ἤρξαντο καὶ αἱ Ἀθηναῖαι, ἐκμανθάνουσαι τὰ πρῶτα βήματα τῆς χειραφετήσεως.

Ἐν τῷ πανθέφῳ ἐκείνῳ εἶς μόνον πρόστατο πάντων : ὁ ὑπὸ φίλων καὶ ἀντιπάλων ἐπονομασθεὶς « Ὀλύμπιος », εἴτε διὰ τὸ ὕψος τοῦ πνεύματός του· εἴτε ἕνεκα τῶν οὐρανίων μνημείων, δι' ὧν ἐκαλλώπισε τὴν Ἀκρόπολιν· εἴτε ἕνεκα τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν θριάμβων του (**), πιθανώτερον δ' ἕνεκα πάντων τούτων ὁμοῦ.

Ἡ προσωνυμία αὐτῆ πολλὴν ἐχορήγησε τοῖς κωμικοῖς ποιηταῖς ὕλην.

(*) Πλούταρχου, Περικλῆς § 24. — (**) Πλούταρχου, Περικλῆς § 8.

Ὁ Κρατῖνος, διακωμῶδων αὐτήν, ὠνόμασε τὸν Περικλῆ «κεφαληγερέτην» (*), ἄλλοι δὲ τὸν ὠνόμασαν «Δία τῶν Ἀθηνῶν».

Διεκρίνετο ὅμως ὁ μέγας ἀνὴρ καὶ δι' ἄλλων προσωνυμιῶν, ἐκδηλουσῶν τὸ ἐπιφανές αὐτοῦ, ὧν αἱ πλεῖστοι οὐδενὶ ἄλλῳ ἀπεδόθησαν. Ὁ Ξενοφῶν πρὸς διάκρισιν ἀπὸ πάντα ἄλλον ὀμώνυμον ὀνομάζει αὐτὸν Περικλέα «τὸν πάνυ» ἤτοι τὸν γνωστότατον, τὸν περίφημον (**). Ὁ Πλάτων τὸν ἀποκαλεῖ «φιλόσοφον»· ὁ Λευκιανὸς «Ὀλύμπιον θαυμασιώτατον»· ὁ Ἑρμογένης τὸν ἐχαρακτήριζε «περιφανῶς δεινότατον»· ὁ Ἰσοκράτης τὸν ἐθεώρει «δημαγωγὸν καὶ ῥήτορα ἄριστον»· ὁ Ἀριστοτέλης τῷ ἔδωκε καὶ αὐτὴν τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ δικαίου Ἀριστείδου.

Τῆς δὲ Ἀσπασίας τοῦ Ὀλυμπίου ἐπικρατεστέρα ἐπωνυμία εἶναι ἢ ὑπὸ τῶν σατυρικῶν δοθεῖσα, ἢ τῆς «Ἥρας», καίτοι προσωνομάζετο ἐνίοτε **Δηϊάνειρα** καὶ ἄλλοτε **Ὀμφάλη**, ὡς κρατοῦσα ὑπὸ τὰ νεύματά τῆς τὸν Ἡρακλῆ αὐτῆς, περιβεβλημένον γυναικείαν ἐσθήτα.

Τὸ σκάνδαλον στενῶν ἐρωτικῶν σχέσεων ἐπιφανοῦς ἐγγάμου πολίτου—ἀποκαλύπτως ἐκδηλουμένων ἐν κοινωνίᾳ, εἰς ἣν, πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς Μιλησίας, αὐστηραὶ ἐκράτουν περὶ εἰκογενείας ἀρχαί—φυσικὸν ἦτο νὰ ἐξεγείρη τὴν δημοσίαν συνείδησιν, δεξιῶς ἐκμεταλλευθεῖσαν ὑπὸ τῶν πολιτικῶν τοῦ ἀντιπάλου. Συναινέσει κοινῇ, μετὰ ἐνδεκαετῆ συμβίωσιν, ὁ Περικλῆς διεζεύχθη τὴν σύζυγόν του, ἣν διὰ συνεννόησεως καὶ τῶν συγγενῶν τῆς συνέζευξε (***) μετ' ἄλλου ἀνδρός, οὕτινος ὅμως τὸ ὄνομα εἶναι ἄγνωστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ μεθ' οὗ αὕτη, τὸ τριακοστὸν τρίτον τῆς ἡλικίας τῆς ἔτος ἄγουςα, εὐχαρίστως ἦλθεν εἰς τρίτον γάμον.

Ὁ Περικλῆς εἶχεν ἤδη ἀποκτήσει μετὰ τῆς Ἀσπασίας υἱόν, τὸν ὀμώνυμόν του Περικλῆ. Μετὰ τὴν λύσιν τοῦ νομίμου γάμου του κατὰ τινὰς μὲν συνεζεύχθη ἐν δευτέρῳ γάμῳ τὴν Ἀσπασίαν· κατ' ἄλλους δὲ συνεβίωσε μετ' αὐτῆς ἐν σχέσει παλλακειᾶς, καθόσον κατὰ ρητὰς τοῦ ἀττικοῦ δικαίου διατάξεις ἐπὶ ποιναῖς αὐστηραῖς ἀπηγορεύετο ὁ γάμος μετ' ἄλλοδαπῆς· ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ γάμος πολίτου πρὸς ξένην δὲν ἀνεγνωρίζετο ἐγκυρος, νόθα δ' ἐλογίζοντο τὰ ἐξ αὐτοῦ τέκνα (****).

Τὸ σκάνδαλον ἐμετριάσθη μὲν κατὰ τὸν βαθμόν, δὲν ἐξέλιπεν ὅμως, ἐχρησίμωσε δὲ πάντοτε—καὶ δικαίως—ὡς πηγὴ ἀνεξάντλητος σκωμμάτων καὶ ἐπιθέσεων.

Ἀλλὰ τὰ μεγάλα ἔργα αὐτοῦ, πολιτικὰ καὶ καλλιτεχνικά, καὶ ὁ κατὰ τὰ λοιπὰ ἀμεμπτος βίος του ἐκάλυπτον ἐν μέρει τὴν ὀμολογουμένως σπουδαίαν παρεκτροπὴν του. Ἡ φιλοπατρία του, ἡ γενναιότης του, ἡ ἀφιλοκέρδειά του, ἡ διπλωματικὴ ἰκανότης του, ἡ πολιτικὴ δεξιότης του, ἡ σύν-

(*) Αὐτόθι § 3. — (**) Ξενοφῶντος, Ἀπομνημονεύματα III. Ε'. 1. — (***) Δημοσθένους, Κατὰ Ἀρόβου α' § 5 — Ὑπὲρ Φορμίωνος § 8 (ὅτι ὁ πρῶτος σύζυγος εἶχε τοιοῦτο δικαίωμα). — (****) Δημοσθένους κατὰ Νεαίρας § 16. — Ἀριστοφάνους, Ὀρνείσι στ 1652. — Ἀριστοτέλους, Πολιτ. γ' § 3.5. — Ἀθηναίου γ' § 38. — Τίτου Λιβίου § 38. — Γαίου α' § 67. — Οὐλιπιανοῦ ε' § 4—9. — Παύλου ε' § 9.

εσίς του, ἡ ἀνεξικακία του, ἡ ἀπαράμιλλος ρητορική του δεινότης—πέι-
θουσα τὸν ἀθηναϊκὸν λαὸν εἰς ἐκτέλεσιν μεγαλοεργημάτων—πάντα ταῦτα
ἐσκιάζοντο μόνον ὑπὸ τῶν οὐχὶ θεμιτῶν σχέσεων μετὰ τῆς ἐξοχωτάτης
μὲν γυναικὸς τοῦ αἰῶνός του, ἀλλ' ἥτις εἶχε τὴν ἀτυχίαν νὰ εἶναι ἄλλο-
δαπῆ καὶ νὰ μὴ ἰσχύη συνθήκη ἐπιγαμίας μετὰ τὴν Ἀθηναίων καὶ Μιλήτου.

Καὶ ἐνόσω μὲν ἡ ἐπιτυχία ἔσπεφε τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου,
αἱ κατ' αὐτοῦ μορφαὶ περιωρίζοντο εἰς ψιθυρισμοὺς ἢ καὶ εἰς σκώμματα
τῶν ποιητῶν, ἀναφερόμενα μᾶλλον εἰς σωματικὰς ἐλλείψεις αὐτοῦ. Οὕτω
π. χ. ἐκάλουν αὐτὸν «σχινοκέφαλον» (κρομμυδοκέφαλον) ἢ «μακροκί-
ρηνον» (μακροκέφαλον) ἢ «καρηθαροῦντα» (βαρεῖαν ἔχοντα τὴν κεφα-
λήν). ἄλλοτε, ὅτι ἐκ κεφαλῆς «ἐνδοκακλίνου» (ἦτοι ἐξ εὐρυχώρου αἰθού-
σης) μέγαν ἐξέπεμπε θόρουσον (*). Ὅτε ὅμως τὰ πολιτικὰ πράγματα
δυσάρεστον ὅπωςδῆποτε ἔλαβον τροπὴν, οὐχὶ βεβαίως ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ
Περικλέους, οἱ ἀριστοκρατικοὶ συνεσπειρώθησαν περὶ τὸν Θεουκυδίδην Με-
λισίου, οὐχὶ βεβαίως τὸν ἱστορικόν, ἀλλὰ τὸν ῥήτορα ἐκ τοῦ δήμου τῆς
Ἀλωπεκῆς, στενὸν τοῦ Κίμωνος συγγενῆ, ὅστις οὐδεμίαν ἄλλην κατη-
γορίαν ἠδυνήθη νὰ πεισθῆναι κατὰ τοῦ ἀντιπάλου του ἢ ὅτι τὰ συμμαχικὰ
χρήματα διεσκορπίζεν οὕτως, καταχρυσῶν καὶ καλλωπίζων τὴν πόλιν, ὡς
γυναικὰ φιλάρεσκον, κοσμουμένην διὰ πολυτελῶν λίθων, δι' ἀγαμάτων
καὶ διὰ νῶν χιλισταλάντων (**). Ἀλλ' ὁ Περικλῆς, ἀποδείξας ὅτι, ἀφοῦ ὑπὸ
τῶν Ἀθηναίων συντηρεῖται στόλος ἐπαρκὴς πρὸς ἐξασφάλισιν πάσης ξε-
νικῆς ἐπιδρομῆς καὶ καταστολῆν οἰασδῆποτε ἀποστασίας, ἐπαίνων καὶ οὐχὶ
κατηγοριῶν ἦτο ἄξιος, διότι τὴν πόλιν, ἥτις ἦτο τὸ κέντρον τοῦ συμ-
μαχικοῦ συνδέσμου, ἐξωραίσειν ἐκ χρημάτων τοῦ κοινοῦ ταμείου.

Ἐν τῇ μονομαχίᾳ τῶν ἡγετῶν τῶν δύο κομμάτων οἱ κεραυνοὶ τοῦ
Ὀλυμπίου ἐνέκρωσαν πολιτικῶς τὸν ἀντίπαλόν του, ὅστις καὶ ἐξωστρα-
κίσθη (***)· Δίκαιον εἶχεν ὁ ἐξωστρακισθεὶς, λέγων περὶ τῆς ρητορικῆς δυ-
νάμεως τοῦ ἀντιπάλου του, ὅτι: «Ὅταν ἐγὼ τὸν ρίψω κατὰ γῆς πα-
λαίων, ἐκεῖνος, ἀντιλέγων, ὅτι δὲν ἔπεσε, νικᾷ καὶ μεταπίθει τοὺς
θεατὰς».

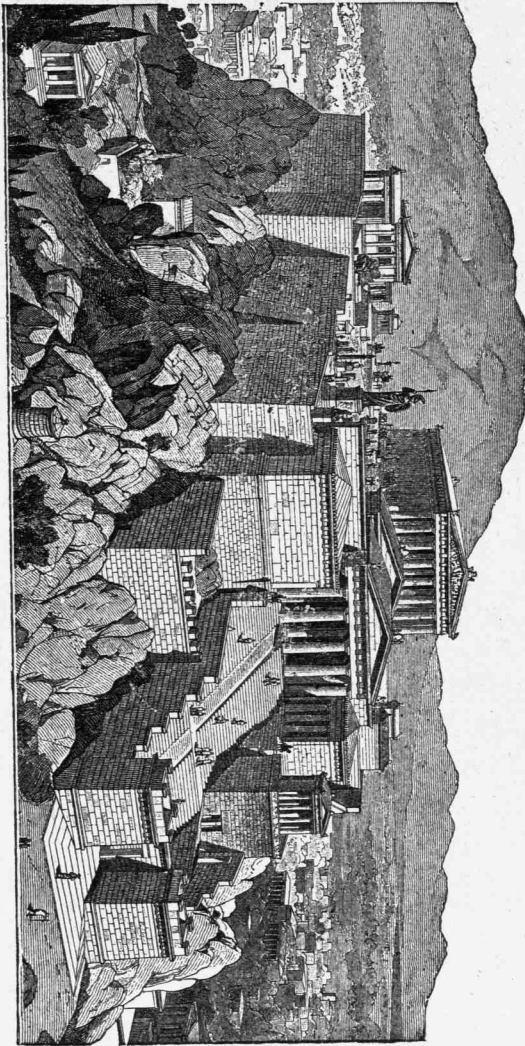

Ἀπομακρυνθέντος καὶ τοῦ Θεουκυδίδου, οἱ φιλελεύθεροι ἀκωλύτως προέ-
βησαν εἰς τὴν ἀκεραλίαν τοῦ προγράμματός των ἐκτέλεσιν. Μετὰ τὴν ἐξα-
σφάλισιν τοῦ κατὰ θάλασσαν κράτους τῶν Ἀθηναίων καὶ μετὰ τὴν συμ-
πλήρωσιν τῶν ἀμυντικῶν κατὰ ξηρὰν ὀχυρωμάτων, ὁ ἡγέτης τοῦ δημο-
κρατικοῦ κόμματος ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν
ὄλων ἐκείνων τῶν δημοσίων ἔργων, ἅτινα ἀπεθέωσαν μὲν αὐτὸν, ἀπε-
κρυστάλλωσαν δὲ τὴν τε δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ αἰῶνος, καθ' ὃν
αὐτὸς εἶδε τὸ φῶς.

ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Φειδίου καὶ τῆ συνεργασίᾳ τοῦ Ἰκτίνου,
τοῦ Καλλικράτους, τοῦ Κοροΐδου, τοῦ Μνησικλέους καὶ τοῦ Πολυγνώτου
εἰργάσθησαν πάμπολλοι τέκτονες, πλάσται, χαλκεῖς, λιθοργοὶ, βαφεῖς,

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 3. — (**) Πλουτάρχου, Περικλῆς. § 12 — (***) Διόδοτος § 14.

μαλακτῆρες χρυσοῦ, ζωγράφοι ἐλέφαντος, ποικιλταί, τορευταί καὶ σημανοὶ ἄλλων ἐπικούρων (*). Τότε ἀνηγέρθησαν τὸ Ὁδεῖον, ὁ Παρθενών, τὰ Προπύλαια, τὸ Ἐρέχθειον, ἡ Πινακοθήκη, ἐν Ἐλευσίνῃ δὲ τὸ τελεστήριον καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα καλλιτεχνήματα ἐν τε τῇ πόλει τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἀττικῇ, ἅπαντα μνημεῖα περιτρανώς μαρτυροῦντα καὶ ἐν τῇ ἐποχῇ ἔτι τῆς ἐρείπώσεώς των τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτὰ. Κυρίως δὲ θαυμάζονται, διότι ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἐτελέσθησαν ἔργα μακρόβια καὶ διότι ἕκαστον αὐτῶν κατὰ μὲν τὸ κάλλος του, ἦτο εὐθὺς ἀρχαῖον, κατὰ δὲ τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ, διετηρήθη πρόσφατον καὶ καινουργές (**).

⊠ Η ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ
(Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους)

Οὕτως ἐπιπνέει εἰς αὐτὰ νεότης, ἀνέπαφρον διατηροῦσα πάντοτε τὴν ὄψιν αὐτῶν, ὡς ἂν εἶχον τὰ ἔργα πνεῦμα ἀειθαλές καὶ ψυχὴν μὴ γηράσκουσαν.

Ἐν διαστήματι ἐνδεκαετίας— ἀπὸ τοῦ ἔτους 442—432 π. Χ.—τρισχίλια ἑδαπανήθησαν τάλαντα.

Καὶ ὅμως ἔμεινεν ἀποθεματικὸν κεφάλαιον ἑξακισχιλίων ταλάντων! Ὄφειλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τὰ ἐκ τῶν δημοσίων προσόδων περισσεύματα δὲν ἦσαν οἷα κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους. Διότι καὶ μετὰ τηλικαύτας κολοσσιαίας δαπάνας, τὸ κράτος τῶν Ἀθη-

(*) Πλούταρχο 5 Περικλῆς § 12. — (**) Αὐτόθι § 13.

ναίων δὲν ἐπτώχευσε· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἠδυνήθη νάνθηξή εἰς τε τὰς μισθοδοσίας τῶν δικαζόντων, τῶν βουλευομένων καὶ τῶν ἐκκλησιαζομένων, ἔτι δὲ πρὸς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν παροχὴν τῶν θεωρικῶν, δι' ὧν ὁ Περικλῆς, ἐξουδετερόνων τὴν ὀρμὴν τῆς εἰς τὰ καλὰ ἀντιπραττούσης ἀντιπολιτεύσεως, διεσκέδαζε τὸν λαὸν δι' εὐγενῶν ἡδονῶν.

Περὶ ὑψηλὰ καὶ μεγάλα πάντοτε ἀσχολούμενος ὁ Περικλῆς καὶ θέλων νὰ καταστήσῃ καρποφόρον πρὸς γενικωτέρους σκοποὺς τὸν συμμαχικὸν σύνδεσμον, πρῶτος διενεχθή νὰ παγιώσῃ καὶ ὀργανώσῃ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητά. Πρὸς τοῦτο ἔγραψε ψήφισμα, δι' οὗ ἀπεφασίσθη ἡ ἐν Ἀθήναις πρόσκλησις ἀντιπροσώπων τῶν ἀπανταχοῦ—ἐν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Ἀσίᾳ—ἐλληνικῶν πολιτειῶν πρὸς σύγκλησιν **πανελληνίου ἐθνικοῦ συνεδρίου** (*). Ἀτυχῶς δὲν ἐπετεύχθη τὸ μεγαλουργὸν σχέδιόν του ἕνεκα τῆς ἀντιδράσεως τῶν Λακεδαιμονίων, ἐκ τοπικισμοῦ πάντοτε ἀντενεργούντων εἰς τὰς μεγαλόφρονας τῶν Ἀθηναίων ἀποφάσεις.

Οὐχ ἤττον καὶ ἐν μέσαις Ἀθήναις ὑπῆρχε τότε τὸ καὶ βραδύτερον ἀναπτυχθὲν κόμμα τῶν λακωνιζόντων (**), ἐνισχυόμενον καὶ ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν, ὡς μετὰ τινὰς δεκαετηρίδας ἀνεφύη τὸ τῶν μακεδονιζόντων. Οἱ φιλολάκωνες δὲν ἔπαυσαν ραδιουργοῦντες καὶ παρορμῶντες τοὺς συμμάχους Εὐβοεῖς, Αἰγινήτας, Ναξίους καὶ ἄλλους εἰς ἀποστασίας, ἃς ὅμως κατέστειλε πάντοτε ἀποτελεσματικῶς ἡ σιθιὰ τῶν Ἀθηναίων Διὸς χεῖρ. Πολλὰς δὲ ἄλλας προέλαβεν οὗτος διὰ τοῦ εὐφυοῦς συστήματος τῶν κληρουχιῶν (***) .

Ἀπασῶν τῶν τοιούτων ἐπαναστάσεων σπουδαιότερα ἦτο ἡ τῶν Σαμίων, ἀναφεῖσα (τῷ 444 π. Χ.) ἕνεκα ἔριδος αὐτῶν κατὰ τῶν Μιλησίων χάριν τῆς Περικλῆς. Διότι οἱ Σάμιοι, κληθέντες ὑπὸ τῆς μητροπόλεως, ἠρνήθησαν νὰ ὑποβάλλωσι, κατὰ τὰ νεομισμένα, τὴν διαφορὰν τῶν ἐνώπιον τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχῶν. Ἀλλὰ, μετὰ ἐνεάμηνον πολιορκίαν ὑπὸ τὴν αὐτοπροσώπων τοῦ νεφεληγερέτου ναυαρχίαν, οἱ στασιασταὶ ὑπετάγησαν (****). Ἡ πάλῃ ὑπῆρξε τοσοῦτο πεισματώδης, ὥστε τοὺς αἰχμαλώτους οἱ μὲν Σάμιοι ἐσφράγιζον εἰς τὸ μέτωπον διὰ γλαυκός, οἱ δ' Ἀθηναῖοι τοὺς Σαμίους διὰ σαμαίνης, ἥτις ἦτο εἶδος πλοίου σαμιακοῦ (*****). Ἡ ἤττα τῶν Σαμίων ὑπῆρξεν ἐπονείδιστος καὶ ἄγαν ὀλεθρία. Οἱ ἤττηθέντες, ὑποκινούμενοι ὑπὸ τῶν ζηλοτυπούντων τὴν ἀθηναϊκὴν δόξαν ἐπίστευσαν, ὅτι διὰ ψευδῶν διαδόσεων ἤθελον σμικρύνῃ τὴν ἀξίαν τῶν νικητῶν. Δὲν ἐδίστασαν νὰ διαφημίσωσι, ὅτι ὁ ἀθηναϊκοσαμιακὸς ἀγὼν δὲν ἐγένετο χάριν τῶν γενικῶν τῆς πολιτείας συμφερόντων, ἀλλ' ἕνεκα προστασίας, ἣν ἡ Ἀσπασία ἠθέλησε νὰ χρηργήσῃ εἰς τοὺς συμπατριώτας αὐτῆς Μιλησίου. Ὡς Ὀμφάλη, δέσμιον ἔχουσα τὸν Ἡρακλῆ τῶν Ἀθηναίων, ἔλεγον, ὅτι παρέσυρε τὸν στόλον αὐτῶν εἰς χρηματοφάγον ἐμφύλιον πόλεμον.

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 17. — (**) Θουκυδίδου, ε' § 43. — (***) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 11. — (****) Θουκυδίδου α' § 115-117. — (*****) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 26.

Τὸ μῖσος καὶ ὁ φθόνος ὤθησαν τοὺς σπερμολόγους εἰς τοσαύτην ὑπερβολήν, ὥστε οὗτοι διέσπειραν καὶ τὴν φήμην, ὅτι αὐτοπροσώπως παρηκολούθησε τὸν ἀθηναϊκὸν στόλον ἡ Μιλησία μετὰ θιάσου ἀξιεράστων φίλων της—ἐλαφρῶν, ἐννοεῖται, ἡθῶν—χάριν διασκεδάσεως τῶν ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος της! Τὰς πλείστας τῶν φληναφιῶν τούτων, χαλκευθειῶν ὑπὸ τῶν δυσηρεστημένων κυρίως κατὰ τοῦ μὴ κολακεύοντος τὸν λαόν, ἤξιώσαν δι' ἀναγραφῆς ἐν τοῖς ἔργοις των οἱ μεταγενέστεροι Σάμιοι Δουῖρις καὶ Ἄλεξις. Ἄλλ' εὐδαίως συγγραφεῖς, σεβόμενος ἑαυτὸν, ὑπεστήριξέ ποτε σπουδαίως τὰ τοιαῦτα. Οὐδαμῶς δὲ ὁ Θουκυδίδης (*) καὶ ὁ Διόδωρος. Τούναντίον καὶ οἱ μεταγενέστεροι, μάλιστα οἱ νεώτεροι κριτικοί, ἀποδεικνύουσιν, ὅτι λόγοι πολιτικοὶ ὑψίστων τῆς πολιτείας συμφερόντων, καὶ ἰδίως οἱ τῆς ἡγεμονίας τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ συμμαχικῷ συνδέσμῳ, ἐπέβαλον τὴν διὰ τῶν ὅπλων προστασίαν ὑπὲρ τῶν Μιλησίων, μεθ' ὧν ὑπῆρχον καὶ ἀρχαῖοι δεσμοί, καθόσον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ εἰς δύο ἄλλας προγενεστέρας ἐποχὰς εἶχον παράσχη ὑπὲρ αὐτῶν τὴν βοήθειάν των.

Οὐδόλως ἀπίθανον ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἀσπασίας, συζητουμένου τοῦ σαμιακοῦ ζητήματος ὑπὸ τῶν ἐγκρίτων τοῦ περικλείου κόμματος ἡγετῶν, νὰ ἐξέφρασε καὶ αὐτὴ γνώμην συμπαθῆ ὑπὲρ τῶν συμπολιτῶν της. Οὐδὲν τούτου φυσικώτερον, λογικώτερον καὶ δικαιοτέρον. Ἄλλ' ἐὰν ἡ γνώμη καὶ τὸ καθήκον αὐτῆς, ἐταυτίζοντο μετὰ τῶν ἀθηναϊκῶν συμφερόντων, ὁ Περικλῆς δὲν ἔπρεπε νὰ παρακωλυθῆ, ὅπως πράξῃ ὅ,τι ἐπέτασεν ἡ φωνὴ τῆς πατρίδος μόνον ἵνα προφυλαχθῆ ἐκ συκοφαντιῶν, αἵτινες εὐκόλως ἠδύναντο νὰ πιστευθῶσιν ἔνεκα τῆς συμπτώσεως, ὅτι τὸ προσφιλέστερον αὐτῷ πρόσωπον κατήγετο ἐκ Μιλήτου. Τοιαύτη δειλία καὶ φιλαυτία ἐπὶ ζημίᾳ τῆς πατρίδος δὲν ἦσαν ἄξια ἐκείνου. Ἄλλως ὁ ἀγὼν ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες καὶ διὰ πολεμικῆς ἀποζημιώσεως, πληρωθείσης ὑπὸ τῶν Σαμίων, ἐκάλυψαν τὰς δαπάνας αὐτῶν· καὶ ἡ ἐπὶ τῶν συμμαχικῶν πόλεων ὑπεροχὴ των ἐστερεώθη. Ταῦτα ἠναγκάσθησαν νὰ αναγνωρίσωσι πάντες, ταχέως λαμψάσης τῆς ἀληθείας, ὡς κατεδείχθη καὶ ἐκ τῆς χαρᾶς, ἣν ἐξεδήλωσεν ὁ ἀθηναϊκὸς λαὸς πρὸς τὸν ἀθλητὴν νικηφόρον, ὅτε κατήρχετο ἐκ τοῦ βήματος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀπήγγειλε τὸν ἐπιτάφιον τῶν ἐν τῷ σαμιακῷ πολέμῳ θανόντων. Τότε πολλὰι γυναῖκες ἠσπάζοντο καὶ ἔστερον αὐτὸν διὰ στεφάνων καὶ ταινιῶν, μόνη δὲ ἡ Ἑλπινίκη, ζηλοτυποῦσα, ἐψιθύρισε μεμψιμοιρίας τινὰς, ἵνα ἐπαινέσῃ τὸν ἀδελφὸν της Κίμωνα· ἀλλ' ὁ νικητῆς, ἡσύχως μειδιάσας, τῇ εἶπε τὸ τοῦ Ἀρχιλόχου:

«Γραῦς εἶσαι. Μῦρ' ἀλείφου ὀλιγώτερα» (**).

Οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐν γένει οἱ Ἀπτικοί, διακρίνοντο ἐκ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ πνεύματος, τῆς εὐγενείας καὶ τοῦ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτός των. Ἄλλ' ἦσαν ἐπιπόλαιοι, ἄστατοι· εὐκόλως ἐνθουσιαζόμενοι διὰ πᾶν νέον καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας λησμονοῦντες τὴν ἐσπέραν τὸ εἰδῶλον

(*) Θουκυδίδου α' § 23—66. 88. — (**) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 28.

τῆς πρωΐας· ψηφίζοντες στεφάνους ὑπὲρ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, εἶτα δὲ καταδικάζοντες αὐτοὺς νὰ πῶσι τὸ κώνειον ! Καλοὶ καὶ ἀγαθοεργοὶ ἐκ φύσεως, ἀπάνθρωποι ἐξ ἰδιοτροπίας. Δυσειδαίμονες εἰς τὸν ὑπατον βαθμόν, ἐδίδον πίστιν εἰς τοὺς χρησμούς, εἰς τοὺς οἰωνούς, εἰς τὴν ἐμφάνισιν ὑπερφυσικῶν ὄντων, γινόμενοι τὸ παίγιον ἐπιτηδείων ἀγυρτῶν, ζώντων δαπάναις τῆς θρησκευτικῆς εὐπιστίας των. Οἱ πολιτικοὶ ἀντίπαλοι τοῦ μεγάλου ἀνδρός, τὰ πάντα ἐκμεταλλεύμενοι, προσεταιρίζοντο τοιοῦτους ἀγύρτας, οἵτινες συνέπραττον μετὰ δημοκόπων καὶ συκοφαντῶν. Ἐν τῇ πρωτοπορείᾳ πάντων τούτων ἐθάδιζον οἱ κωμικοὶ σατυρογράφοι Κρατῖνος, Ἐρμιππος, Τηλεκλείδης καὶ Εὐπόλις.

Ἐγγιζούσης τῆς δεκαετίας, ὅτ' ἔληγεν ὁ χρόνος τοῦ ἐξοστρακισμοῦ τοῦ Θουκυδίδου, ἀρχηγοῦ τῶν ἀριστοκρατικῶν, οἱ πολέμιοι τοῦ Περικλέους ἐγένοντο δραστηριώτεροι. Ἐν τῷ νέῳ δὲ συνασπισμῷ τῆς ἡνωμένης ἀντιπολιτεύσεως προσετέθη καὶ ὁ Κλέων, ἰδικτήτης βυρσοδεψείου καὶ λαϊκὸς ῥήτωρ.

Ἐν τῇ ἐπιθέσει, θρασύτερος πάντων ἦτο ὁ Κρατῖνος, προσωπικὸς φίλος τοῦ ἐξοστρακισθέντος Θουκυδίδου. Ἴδου καὶ δεῖγμα τῆς βωμολοχίας τοῦ :

«Ὁ Κρόνος δὲ πρεσβυγενῆς καὶ ἡ στάσις, ἀλλήλοισι μιγέντες.

τύραννον μέγαν ἔτεκον, ὃν κεφαλῆγερέτην ἐπικαλοῦσιν οἱ θεοί» (*).

Καὶ ἀλλαχοῦ :

«Τὴν Ἥραν Ἀσπασίαν τῷ ἐγέννησε,

«Τὴν ἀναιδῆ ἔταίραν τὴν ἀναίσχυντον» (**).

Αἱ κυριώτεραι κατὰ τοῦ Περικλέους κατηγορίαι ἦσαν, ὅτι ἐμερολήπτει δῆθεν ὑπὲρ τῶν φίλων του Πυριλάμπους, Χαρίνου καὶ Μενίππου· ὅτι μάλιστα ἐνεκα τρυφερωτάτων σχέσεων αὐτοῦ μετὰ τῆς συζύγου τοῦ στρατηγοῦ Μενίππου ἐπετρέπη, παρὰ τὰ νενομισμένα, νὰ συγκεντρώσῃ αὐτὸς ἐν τῷ προσώπῳ του καὶ ἄλλα 4 ἢ 5 ἀξιώματα· ὅτι ὁ Περικλῆς τοσοῦτον ὑπεδουλώθη εἰς τὴν Ἀσπασίαν, ὥστε δὲν ἐδυσκολεύετο χάριν αὐτῆς νὰ θυσιάσῃ τὴν δόξαν τῶν Ἀθηνῶν· ὑπὴνίσσαντο προσέτι, ὅτι παρωρμᾶτο ὑπ' αὐτῆς νὰ γείνη διὰ πραξικοπήματος καὶ τύραννος.

Μετὰ τὸν σαμιακὸν πόλεμον ἄσβεστος ὑπῆρχεν εἰς τὰ στήθη τῶν φθονερῶν πόνος, ὅπως ἴδωσι τὸν κατ' αὐτοὺς τύραννον, καθήμενον εἰς τὸ ἐδῶλιον τοῦ κατηγορουμένου· ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησαν αὐτοὶ νὰναλάβωσι τὸν ἀγῶνα κατὰ μέτωπον, διότι ὁ Περικλῆς διετήρει ἐτι μεγάλην ἰσχύν. Τότε διανοήθησαν οἱ πολυμήχανοι νὰ βολιδοσκοπήσωσι τὰς δυνάμεις των, πλήττοντες τὸν ἔχθρὸν εἰς τὰ πλάγια διὰ καταγγελιῶν τῶν προσφιλεστέρων αὐτῷ προσώπων. Διὰ τῆς καταδίκης ἐκείνων ἠλπίζον νὰ μαυρώσωσι καὶ τὴν ὑπόληψιν τούτου. Ἡρξάντο ἀπὸ τοῦ Δάμωνος, μουσικοδιδασκάλου καὶ φίλου του, καταγγεληθέντος, ὅτι τὴν λύραν μετεχειρίζετο ὡς πρόσχημα, ὥπως ἔχη τὴν εὐκολίαν κρύφα νὰ διδάσκῃ μαθήματα ὑπὲρ τῆς τυραννίας, προπαρασκευάζων τὸ ἔδαφος, ἵνα ὁ Περικλῆς γείνη τύραννος (***) . Ὁ γέρον Δάμων ἐπεσεν ὡς πρῶτον θῦμα, ἐξοστρακισθεὶς, ἱκανὴν δὲ ὕλην δεύς εἰς τὰ σῶμμα-

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 3. — (**) Διόδοτος § 24. — (***) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 4.

τά τοῦ ποιητοῦ Πλάτωνος. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ἐστράφησαν κατὰ τοῦ Φειδίου. Εἰς ἐργάτης αὐτοῦ, ὁ Μένων—ὅστις ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφάλισε δι' ἑαυτὸν ἀπαλλαγὴν τῶν φόρων καὶ οὖτινος ἡ προσωπικὴ ἀσφάλεια ἀνετέθη τοῖς στρατηγῶσι—κατήγγειλε τὸν μέγαν Φειδίαν ἐπὶ καταχρήσει εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ χρυσελεφαντίνου ἀγάλματος τῆς Ἀθηναῖς (*).

Εὐκόλως ὁ κατηγορούμενος ἀπέδειξε τὴν ἀθωότητά του. Διότι τὰ ἐκ χρυσοῦ ἐνδύματα τῆς θεᾶς εἶχε κατασκευάσῃ περιαιρητὰ εἴτε ἐξ ἰδίας προνοίας εἴτε τῇ ὑποδείξει τοῦ φιλυπόπτου Περικλέους (**), προϊδόντος ἐνδεχομένην συκοφαντίαν. Ζυγισθέντων τῶν τεμαχίων, ἄνευ βλάβης τοῦ ἐλεφαντίνου ἀγάλματος, ἔλαμψεν, ὡς ὁ χρυσός, τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, ἵνα θαμβώσῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν μισαρῶν. Ἄλλ' οἱ πιεζόμενοι ἐκ φθόνου ἔνεκα τῆς μεγάλης δόξης τοῦ ὑπάτου τῶν καλλιτεχνῶν καὶ ἄλλας ἐχάλκευσαν κατ' αὐτοῦ βαρυτέρας κατηγορίας, τὸ μὲν ἐπὶ ἱεροσυλίᾳ, διότι ἐχάραξε δῆθεν τὴν εἰκόνα ἑαυτοῦ καὶ τὴν τοῦ Περικλέους ἐπὶ τοῦ ἀγάλματος τῆς ἀσπίδος τῆς Ἀθηναῖς, τὸ δὲ ὅτι αἱ εἰς τὸ σπουδαστήριόν του προσερχόμενοι ὠραῖαι Ἀθηναῖαι ὑπὸ τὴν πρόφασιν, ὅτι χρησιμεύουσιν ὡς πρότυπα τῶν ἔργων του, πρίγματι ὠδηγοῦντο ἐκεῖ, ἵνα συναντῶνται μετὰ τοῦ φίλου τοῦ Περικλέους! Τὴν βδελυρὰν ταύτην συκοφαντίαν καὶ ἄλλας μισαρωτέρας ἔτι, χαλκευθεῖσας ὑπὸ Σθησιμβρότου τοῦ Θεασίου κατὰ τοῦ Περικλέους, καυτηριάζων ὁ Χαιρωνεὺς βιογράφος, χαρακτηρίζει τοὺς σατυρογράφους ὡς ἐξ ἐπαγγέλματος προσφέροντας ἐκάστοτε εὐάρεστον θυσίαν εἰς τὸν φθόνον τοῦ πλήθους (***)).

Διαρκούσης τῆς ἀνακρίσεως, ἀπεβίωσεν ἐν τῇ φυλακῇ ὁ μέγας τῆς ἀνθρωπότητος ἀγαλαματοποιός. Κατὰ τινὰ μάλιστα καθόβουλον φήμην ἐδηλητηριάσθη ὑπὸ τῶν φίλων τοῦ Περικλέους, ὅπως μὴ προβῇ εἰς ἐνδοχοποιητικὰς ὁμολογίας! Οἱ διαβολεῖς καὶ αὐτὸν τὸν θάνατόν του ἐξεμεταλλεύθησαν, ἵνα βαθύτερον πληγώσωσι τὴν πανταχόθεν σκληρῶς πλησσομένην καρδίαν τοῦ Περικλέους. Ὑπάρχει ὅμως καὶ διήγησις, καθ' ἣν ὁ Φειδίας, ἀπομακρυνθεὶς τῶν Ἀθηναίων, κατέφυγεν εἰς Ἥλιν, ἔνθα καὶ ἀπέθανε.

Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον, ἦτοι τῷ 433-432 π. Χ., ὁ Διοπίθης(****), εἰς τῶν ἐπιτηδαιοτέρων ἐχμεταλλευτῶν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν Ἀθηναίων, προπαρασκευάζων τὴν κατὰ τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τῆς Ἀσπασίας ἐπίθεσιν, συνετέλεσε διὰ τῆς δημαγωγίας του εἰς τὸ ψήφισμα, δι' οὗ ἐθεσπίσθη, ὅτι οἱ περὶ τῶν οὐρανίων φαινομένων διδάσκοντες λόγους, ὡς μὴ πιστεύοντες εἰς τὰ θεῖα, τιμωροῦνται ὡς ἔνοχοι ἐγκλήματος κατὰ τῆς πολιτείας. Εὐθύς μετὰ τοῦτο εἰσάγεται εἰς δίκην ἐπὶ ἀσεβείᾳ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος καὶ φίλτατος τῷ Περικλεῖ Ἀναξαγόρας, ὃν ἠναγκάσθη ὁ μαθητὴς τοῦ τοῦ προσώπως νὰ ὑπερασπισθῇ, ἐπιτυχῶν τὸν μετριασμόν τῆς ποινῆς τὸν πληρωμὴν μόνον πέντε ταλάντων. Μετὰ τὴν ἀπότισιν αὐτῶν ὁ Ἄνοι ἀπεκαλεῖτο ὁ καταδικασθεὶς φιλόσοφος, ἐφυγαδεύθη, τῇ φροντίδι τοῦ μαθητοῦ καὶ συνηγόρου του, εἰς Λάμψακον.

* Ἠγγικεν ἡ στιγμή, ὅπως κατενεχθῇ τὸ καιριώτερον πλήγμα εἰς τὴν καρ-

(*) Αὐτόθι § 31.—(**) Πλούταρχου, Περικλῆς § 31.—(***) Αὐτόθι § 13—(****) Πλούταρχου, Περικλῆς § 32.—Ἀριστοφάνους, Ὀρνεις στ. 988.

διαν τοῦ μεγάλου ἀνδρός. Ἦλθεν ἡ σειρά τῆς Ἀσπασίας του. Ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πόλει τοῦ Κέκροπος ἐμφανίσεως τῆς γυναικὸς ταύτης εἰς δύο διηρέθησαν στρατόπεδα αἱ Ἀθηναῖαι. Εἰς τὸ ἓν κρατερῶς ἠμύνοντο ὑπὲρ τῶν πατρῶν ἡθῶν αἱ τυφλῶς εἰς τὰ ἐπιχώρια ἔθιμα ἐμμένουσαι. Συνειθίζει τις, βλέπετε, νάγαπᾷ καὶ τὴν φυλακὴν του. Εἰς τὸ ἀντίθετον στρατόπεδον ἀραιῶς πως ἐστρατολογοῦντο ὅσαι δὲν ἀπέστεργον νὰ ὀδηγῶνται ὑπὸ τῶν συζύγων των εἰς τὸν οἶκον τῆς ἐπαναστησάσης τὸν γυναικόκοσμον, διαλεγομένης περὶ τῶν ὄρων τῆς συζυγικῆς εὐδαιμονίας (*). Μεταξὺ τῶν φιλοπροόδων ἀγθίδων βεβαίως εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἐφαίνετο καὶ ἡ σύζυγος τοῦ στρατηγοῦ Μενίππου. Ταῦτα πάντα καὶ αἱ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς πολυθελήτρου Ἀσπασίας γινόμεναι συζητήσεις ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ὠρουμένους κατὰ τοῦ Περικλέους νὰ καταγγείλωσι τὴν περιπαθῶς παρ' αὐτοῦ ἀγαπωμένην διὰ τοῦ ποιητοῦ Ἑρμῖππου ἐπὶ ἀσεβείᾳ. Πλὴν τούτου, τινὲς τῶν περὶ αὐτὴν γυναικῶν ἐχρησίμευον καὶ ὡς ὑποδείγματα εἰς τοὺς ζωγράφους καὶ εἰς τοὺς ἀγαματοποιούς. Καὶ τοῦτο ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν κατῆγορον, ὅπως ἐπαναλάβῃ καὶ κατ' αὐτῆς ἐπίσης βδελυρὰς κατηγορίας, οἷαι ἦσαν αἱ κατὰ τοῦ Φειδίου.

Ἐν τῇ δεινοτάτῃ ταύτῃ θέσει εὐρεθεὶς ὁ ἡγέτης τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος, δὲν ἐφυγάδευσεν, ὡς εὐκόλως ἠδύνατο, τὴν ὑπόδικον ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς νόμους, καίτοι οἱ πολέμιοι ἐξήγησαν, ὅτι καὶ τοῦτο ἔπραξεν, ἵνα μὴ χωρισθῇ αὐτῆς. Ὁδήγησε τὴν Ἥραν του εἰς τὸ ἐδώλιον τῆς κατηγορουμένης καὶ παρ' αὐτῆς, λαθῶν τὴν θέσιν τοῦ συνηγόρου, ἐχρησιμοποίησε τὴν κεραυνοβόλον εὐγλωττίαν του, ὅπως πατάξῃ τοὺς συκοφάντας καὶ ἀπαλλάξῃ τὴν κατηγορουμένην ἐκ τῆς καταδίκης. Ἐπεθύμει, φαίνεται, ἐν δημοσίᾳ συνεδριάσει νὰ καθάρῃ τὸ μέτωπον τῆς φίλης του ἐκ τοῦ συγεροῦ στίγματος, ὅπερ ἐπειράθησαν νὰ τῇ προσάψωσιν οἱ ἀμείλικτοι ἀντίπαλοί του.

Ὁ κίνδυνος ἦτο μέγας, διότι ἡ καταδίκη ἐκείνης, ἐπὶ τοιοῦτῳ μάλιστα βδελυρῷ ἐγκλήματι, βεβαίως ἤθελεν εἶσθαι καὶ ἡ ἠθικὴ καταδίκη τοῦ ἰδίου. Ἀπαραλλάκτως μετὰ ἓνα περίπου αἰῶνα ὁ μακεδονίζων Αἰσχίνης ἐν τῇ κατὰ τοῦ Κτησιφῶντος δίκη ἐμμέσως κατεδίωκεν αὐτὸν τὸν Δημοσθένη, αὐτοπροσώπως ἀναγκασθέντα, τῷ 330 π. Χ., νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἀθωωθέντος κατηγορουμένου, διὰ τοῦ «περὶ στεφάνου», κρατίστου πάντων τῶν λόγων του.

Οἱ λόγοι τοῦ Περικλέους, οἱ πείθοντες καὶ συγκινοῦντες καὶ αὐτοὺς τοὺς λίθους, δὲν ἤρκεσαν. Πρὸ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου καὶ ἰκεσίας πρὸς τοὺς δικαστὰς πολλὰς ἀπηύθυνεν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δάκρυα οὐκ ὀλίγα ἔχυσεν—ὡς λέγει ὁ Αἰσχίνης—καίτοι δὲν ἐσυνειθίζεν οὔτε νὰ μειδιᾷ οὔτε νὰ κλαίῃ. Πρῶτον ἤδη ἐθεάθη δακρῶν ἀναξίως ἑαυτοῦ καὶ ἐξηυτελίσθη ἕνεκα τῆς πρὸς τὴν Ἀσπασίαν λατρείας του, μετὰ τοσαύτης ὑπερβολῆς φανερώσας τὸ ἄλλως τὸσφ φυσικὸν καὶ τὸσφ ἀνθρώπινον τῆς καρδίας πάθος. Τοῦτο σφόδρα ἐσχολιάσθη, διότι πάντοτε ἦτο κύριος τοῦ χαρακτήρος του.

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 24.

Ἡ Ἀσπασία ἠθωώθη· οὐχ ἤττον πλήγματα τοιαῦτα ἀλλεπάλληλα σπουδαίως ἐσάλευσαν τὴν ὑψικάρηνον δρῦν. Δὲν τὴν κατέρριψαν ὅμως. Ὁ εὐορκος στρατιώτης, ἔνοσων, ὅτι ἡ πατρίς μεγάλην εἶχεν εἰσέτι ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν του, ἐκουσίως δὲν ἀπεμακρύνθη ἐκ τῶν τάξεων τοῦ καθήκοντος.

Ἡ μεταξὺ τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Κερκυραίων ἔρις ἕνεκα τῆς Ἐπιδάμνου· ἡ ὑπὸ τῶν Κορινθίων ὑποκίνησις ἐπαναστάσεως εἰς Ποτιδαίαν, τῶς σύμμαχον τῶν Ἀθηναίων· ἡ ἀπομάκρυνσις τῶν Μεγαρέων ἐκ τῆς ἀθηναϊκῆς συμμαχίας καὶ ἡ ἕνεκα ταύτης κήρυξις τῶν Μεγαρέων ἐκτὸς τοῦ νόμου διὰ τοῦ γνωστοῦ μεγαρικοῦ ψηφίσματος (*) ἠνάγκασαν αὐτοὺς τε καὶ τοὺς Κορινθίους νὰ ζητήσωσι τὴν συνδρομὴν τῶν Λακεδαιμονίων.

Διὰ διακοινώσεως των οἱ Σπαρτιαῖται ἐζήτησαν: α') τὴν ἐξορίαν τοῦ Περικλέους ἐπὶ τῇ γελοίᾳ προφάσει, ὅτι ἦτο γόνος ἐξ ἐκείνης τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἥτις «πρὸ ἐνὸς αἰῶνος» εἶχε διαπράξει τὴν ἱεροσυλίαν τοῦ φόνου τῶν περὶ τὸν Κύλωνα (**). β') αὐτονομίαν τῶν φόρου ὑποτελῶν συμμαχικῶν πόλεων.

Εἰς ἀντιδιακοινώσιν τῶν Ἀθηναίων, πρὸς ἐξαγνισμόν ἱεροσυλίας, οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπήντησαν διὰ τελεσιγράφου ἀξιούντες: α') τὴν ἄρσιν τῆς πολιτορίας τῆς Ποτιδαίας· β') τὴν αὐτονομίαν τῆς Αἰγίνης· γ') τὴν ἀνάκλησιν τοῦ μεγαρικοῦ ψηφίσματος, ἵν' ἀνοιχθῶσιν οἱ ἀθηναϊκοὶ λιμένες εἰς τοὺς Μεγαρεῖς. Εἰς ταῦτα οὐδὲν ἀπήντησαν οἱ Ἀθηναῖοι, νέα δὲ τριμελὴς πρεσβεία τῶν Σπαρτιατῶν ἐζήτησεν αὐθις τὴν αὐτονομίαν τῶν συμμαχικῶν πόλεων (***). Ὁ λαὸς μετὰ τεχνικώτατον τοῦ Περικλέους λόγον (****) ἀπέριψε, τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἔτους 431 π. Χ., τὸ σπαρτιατικὸν τελεσίγραφον (*****). Οὕτω δ' ἐξερράγη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὅστις, εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι εἶχε καταστῆ ἀναπόδραστος, ἀλλ' ὅστις, διαρκέσας ἐπὶ μίαν περίπου γενεάν, παρεσκεύασε τὴν παρακμὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Ἀριστοφάνης ἐν τῇ «Λυσιστράτῃ» διὰ τῆς κωμικοηρωϊκῆς ἀποφάσεως τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Σπάρτῃ γυναικῶν πρὸς κατάπαυσιν τοῦ πολέμου ἐξηγεῖ μετὰ πολλῆς εὐφυΐας ἅμα καὶ βωμολοχίας, ὅπως ἐκατέρωθεν ἐπεζητεῖτο ἐν τέλει ἡ ποθητὴ εἰρήνη.

Κατὰ τὴν κρίσιμον περίοδον τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν ὁ ἡγήτης τοῦ λαοῦ, πανταχοῦ ὁδηγῶν αὐτὸν καὶ ἐνθαρρύνων—κατὰ ξηρὰν μὲν στρατηγῶν καὶ εἰσβάλλων εἰς τὴν Μεγαρίδα, κατὰ θάλασσαν δὲ ναυαρχῶν καὶ περιπλέων τὴν Πελοπόννησον—δεξιῶς τὰ πάντα διηύθυνεν, ὡς κυβερνήτης ἐν τρικυμίᾳ οὐδόπως προσέχων εἰς τὰ δάκρυα καὶ εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν ἐκ ναυτίας ἢ φόβου πασχόντων ἐπιβατῶν (*****), ἐν οἷς καὶ οἱ γαιοκτῆται εἰρηνόφιλοι ἕνεκα τῶν ἐπὶ τῶν κτημάτων ἀπειλουμένων κινδύνων ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν πολεμίων. Τὰ πάθη ὅμως τῶν δημο-

(*) Ἀριστοφάνης, Ἀχαρνῆς στ. 532—8.—(**) Πλούταρχου, Περικλῆς § 33. Σόλων § 12. (***) Θουκυδίδου α' § 139.—(****) Αὐτόθι: § 140—144.—(*****) Αὐτόθι: § 145.—(*****) Πλούταρχου, Περικλῆς § 33.

κόπων καὶ τῶν λιβελλογράφων οὐδὲ πρὸ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου ἐκοιμή-
θησαν. Εἰς πᾶσαν δυσμενῆ τοῦ ἀγῶνος τροπὴν προέβαλλον οὗτοι ἐκ τοῦ
κελύφους αὐτῶν μεψιμοιροῦντες, συκοφαντοῦντες, κατηγοροῦντες. Ἀρι-
στα ἐγίνωσκον τὴν τεραστίαν δύναμιν τοῦ : «συκοφάντει, συκοφάντει·
πάντοτε θὰ μείνη κάτι», ὅπερ ὁ Beaumarchais μετὰ πάροδον τόσων
αἰῶνων διετύπωσεν εἰς τὸν «Κουρέα τῆς Σιδύλλης». Ἄλλ' ὁ ἀληθῶς μέ-
γας ἀνὴρ ὑπέμεινεν ἐν πραότητι καὶ ἐν σιωπῇ (*) τὴν κατ' αὐτοῦ παν-
ταχίθεν ὀγκουμένην κατακραυγὴν, μίαν καὶ μόνην φωνὴν ἀκούων, τὴν τῆς
πατρίδος. Ὑβρίζομενος δὲ ποτε καὶ κακολογούμενος δι' ὅλης τῆς ἡμέρας
ἀπὸ τινος βαναύσου, ὑπέφερον αὐτὸν σιωπῶν καὶ ἀσχολούμενος εἰς ὑπόθεσιν
κατεπέιγουσαν. Τὴν δ' ἐσπέραν, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν οἰκίαν του, πα-
ρηκολουθήθη ὑπ' αὐτοῦ, ἐξακολουθήσαντος νὰ ἐκτοξεύῃ πᾶσαν ὕβριν.
Ὅταν δὲ ὁ Περικλῆς ἐμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν οἶκόν του εἶχεν ἤδη
ἐπέλθῃ τὸ σκότος, ἐφ' ᾧ καὶ διέταξεν ἓνα τῶν ὑπηρετῶν του, νὰ λάβῃ
λυχνίαν, ἵνα συνοδεύσῃ τὸν ὕβριστὴν μέχρι τῆς οἰκίας του (**).

Τὰ αἷτια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶναι ἐπαρκῶς γνωστά, ἱστο-
ρικῶς ἐξηκριθωμένα καὶ ἀναμφισβήτητα, ἰδίως ἐκ τῆς ἀριστοτεχνικῆς
συγγραφῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ Ὀλόρου (***) , ὅστις ἀνεγνωρίσθη ὡς ὁ ἀψευδέ-
στερος μάρτυς τῶν βαθυτέρων τοῦ Περικλέους διανοημάτων.

Καὶ ὅμως οὐκ ὀλίγοι κακαὶ γλῶσσαι τῶν συγχρόνων διέδωκαν ἀναι-
δῶς, ὅτι ζωηροὶ Ἀθηναῖοι ἀπήγον εἰς τὸ ἄστυ ὠραίαν Μεγαρίτιδα· οἱ
δὲ Μεγαρεῖς, ἀντεκδικούμενοι, ἤρπασαν ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Περικλέους δύο
φίλας καὶ συνοίκους τῆς Ἀσπασίας ! Κατ' αὐτοὺς ἡ ἀρπαγὴ δύο ἱερείων
τῆς Ἀφροδίτης ὑπῆρξεν ἡ μόνη casus belli μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ Λα-
κεδαιμονίων, προστατῶν τῶν Μεγαρέων. Ὑπάρχει ὅμως καὶ ἄλλη διά-
δοσις, ἧς ἡ ἀκρίβεια πάντοτε ἠμφισβητήθη, ὅτι τῇ προτάσει τοῦ Δρα-
κοντίδου ἐξεδόθη ψήφισμα, δι' οὗ ὁ Περικλῆς ὑπεχρεώθη νὰ δώσῃ λόγον
τῆς χρηματικῆς διαχειρίσεώς του. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τούτου παρῶξυνε
τὰς ἤδη τεταμέναις σχέσεις μετὰ τῶν ἀντιπάλων, καὶ ἐντεῦθεν ἐπε-
ταχύνθη ὁ πόλεμος.

Τὰς φλυαρίας ταύτας τῶν τότε ἀθηναϊκῶν καταγωγῶν οἱ ποιηταὶ
υἰοθέτησαν. Ὁ δ' Εὐπόλις διὰ τοῦτο ἀποκαλεῖ εἰρωνικῶς τὴν Ἀσπασίαν
καὶ Ἐλένην. Ἀτυχῶς καὶ αὐτὸς ὁ ἀληθῶς ἐπιφανῆς Ἀριστοφάνης εἰς
τοὺς « Ἀχαρνῆς » του διὰ τοῦ Δικαιοπόλιδος, ἐξηγῶν τὰ αἷτια τοῦ Πε-
λοποννησιακοῦ πολέμου λέγει :

« Σιμαίθαν τὴν ἑταίραν εἰς τὰ Μέγαρα
« κρασποπατέρες νέοι ἦλθαν κ' ἔκλεψαν
« κ' οἱ Μεγαρεῖς πονέσαντες, ἀντέκλεψαν
« τῆς Ἀσπασίας δύο ἑταιρίδια » (****).

Εἶμαι ἀναρμόδιος νὰ ἐπικρίνω τὴν ἀξίαν τῶν ἔργων τοῦ μεγίστου τῶν

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 34. — (**) Ἀυτόθι § 5. — (***) Θουκυδίδου α' §§ 23—66. 88. —
(****) Ἀριστοφάνους, Ἀχαρνῆς στ. 524—7 (κατὰ μετάφρασιν Α. Ραγκαβῆ).

καμφοδοποιῶν. Τολμῶ ὅμως καὶ ἐν τῇ φιλολογικῇ μου ταπεινότητι νὰ ὑποστηρίξω πεπειθότως, ὅτι πάντοτε ἀδικοιολόγητον ἐθεώρησα τὴν ἀνηλεῆ ἐν ταῖς «Νεφέλαις» διακωμῶδῆσιν τοῦ Σωκράτους, ὃν καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἢ παγκόσμιος συνείδησις ἀνεγνώρισεν ὡς πρόδρομον τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐπίσης κατακριτέον θεωρῶ τὸν εἰς τοὺς «Ἀχαρνῆς» συκοφαντικὸν καταδιωγμὸν τοῦ Περικλέους, ὅστις διὰ τῶν μεγαλουργῶν πράξεών του ἀναντιλέκτως ἔγραψεν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, τὰς ὠραιότερας τοῦ Ἑλληνισμοῦ σελίδας.

Οἱ ἀρεσκόμενοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὰς ποιητικὰς ἐρεσχειλίας ἠθέλησαν νὰντλήσωσιν ἐπιχείρημα καὶ ἐκ τῆς διαστροφῆς σκοτεινοῦ τινος χωρίου τοῦ Θουκυδίδου (*). Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, πικιλιτρόπως σχολιασθὲν, ἐβεβαίωσε τὴν ἀλήθειαν. Ἄλλως δὲ συζήτησις σοβαρὰ πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν τοῦ Ἀριστοφάνους ἀτόπων ἀστειοτήτων—διὰ τῶν ὁποίων ἐν εὐρυτέρᾳ κλίμακι διασκεδάζει τοὺς ἀναγνώστας του καὶ ὁ φιλοπαίγμων Ἀθηναῖος—οὐδέποτε ἐγένετο. Διότι αὐταὶ δὲν ἠδύνατο νὰ διαψεύσωσιν οὔτε τὸν Θουκυδίδην οὔτε τὸν Πλούταρχον οὔτε τὸν Διόδωρον.

Ὅτε συνεζήτειτο τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου ἢ τῆς εἰρήνης, ὁ Περικλῆς, ἀπὸ τῆς Πηνυκῆς ὀμιλῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ἐγκαίρως προεῖπεν, ὅτι ἡ γνώμη τῶν πολιτῶν συνήθως μεταβάλλεται ἀναλόγως πρὸς τὰ συμβαίνοντα. Διὰ τοῦτο, ἐν περιπτώσει πολέμου, ἐκ τῶν προτέρων ὄφειλον νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψει των, ὅτι τὰ συμβεβηκότα δὲν ἦτο ἀδύνατον νὰ λάβωσι πορείαν ἀπροσδόκητον, ὡς εἶναι καὶ αἱ ἀνθρώπινοι σκέψεις. Ἡ πολιτικὴ πρόνοια τοῦ ρήτορος καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ ἀπεδείχθη προφητικὴ. Διότι τὰ μὲν τοῦ Περικλέους σχέδια ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε, ἐὰν θεῖα τις βούλησις δὲν εἶχεν ἐναντιωθῆ εἰς τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὁ πόλεμος ἤθελεν ἀπολήξῃ ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ταχέως καὶ αἰσίως (**). Ἀλλὰ λοιμὸς φρικῶδης—οὔτινος τὴν ἀπαισίαν μορφήν ζωηρότατα ἀπεικόνισεν ἡ ἀμίμητος τοῦ Θουκυδίδου γραφίς (***)—τὰ πάντα ἀνέτρεψεν. Ἡ ἐκ τῆς λοιμικῆς φθορᾶς παραζάλη τοὺς φύσει ἐπιπολαίους Ἀθηναίους ἀνεστάτωσεν. Οἱ πρὸ μικροῦ ἄγαν φιλοπόλεμοι μετεβλήθησαν εἰς ἐπαίτας εἰρήνης διὰ πάσης θυσίας. Συνθηκολόγησιν προέτειναν εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους, ἦν ὅμως οὗτοι δυσκίνητοι μὲν, θετικώτεροι δέ, ὑπερφάνως ἀπέκρουσαν. Ἡ ἀποθάρρυνσις ἐγενικεύθη καὶ εἰς τὰς τάξεις τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος. Ἐζήτηετο αἴτιος τῶν συμφορῶν. Οἱ κατὰ τοῦ Περικλέους ψιθυρισμοὶ ἐγένοντο ζωηρότεροι. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ σκληρᾷ ἐκεῖνῃ δοκιμασίᾳ, καλέσας οὔτος τὸν λαὸν εἰς ἐκκλησίαν, κατεπράυνε τὰ πλήθη διὰ τῆς μελιρρύτου καὶ πειστικῆς φωνῆς του.

Ὁ Ἀλιμουσίος Θουκυδίδης διέσωσεν εἰς ἡμᾶς τὰκαταμάχῃτα ἐπιχειρήματα, τὸ ἀγέρωχον καὶ τὸ τολμηρὸν ὕψος τοῦ λόγου τούτου (****). ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰναπαραστήσῃ ἐν τῷ ἔργῳ του οὔτε τὴν φω-

(*) Θουκυδίδου α' § 139. — (**) Πλούταρχου, Περικλῆς § 34. — (***) Θουκυδίδου δ' § 49—54. — (****) Αὐτόθι ε' § 59.

νήν οὔτε τὴν πεποίθησιν οὔτε τὰ σχήματα τοῦ ρήτορος οὔτε ἐν τέλει τὴν ἐντύπωσιν, ἣν προὔξενῃσεν εἰς τὸ πάντοτε μὲν εὐαίσθητον, τότε δ' ἔνεκεν ἐξαιρετικῶν λόγων εὐπαθέστερον ἀκροατήριον.

Καὶ αὐτοὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν ἀρχαίων ρητόρων, ἐπίσης ὁ Περικλῆς, ἀπαρασκευῶς καὶ ἐκ τοῦ προχείρου δὲν ὠμίλουν ἐν τῇ βουλῇ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις. Ἄτυχῶς τοῦ Περικλέους οὐδὲν ἔργον ἔχομεν, ἐκτὸς τῶν ψηφισμάτων, ἃ ἔγραψεν. Ἐλάχισται δ' ἐκ τῶν ἀγορευσέων του δι' ἀπομνημονεύσεως διετηρήθησαν ὑπὸ τοῦ Θεουκιδίδου (*). Ἄλλὰ καὶ αὐταὶ εἶναι ἱκαναί, ὅπως μαρτυρήσωσιν, ὅτι λίαν δικαίως ἀνεγνωρίσθη ὡς ὁ δεινότετος τῶν ρητόρων. Διότι ἐσσαεὶ θέλουσι μείνη, ὡς ἀθάνατα ρητορικὰ μνημεῖα, ἀντάξια τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων, ὡς πρὸς τὸ ἀειθαλὲς κάλλος, ὡς πρὸς τὴν σαφήνειαν μετὰ βραχυλογίας καὶ τὸ ὕψος τῶν διανοημάτων, ἀπεικονίζουσαι ἅμα τὴν ἀδαμαντίνην φιλοπατρίαν τσου καὶ τὴν ἐν ὥρᾳ λαϊκῆς τρικυμίας ἀταραξίαν πολυπείρου καὶ γενναίου κυβερνήτου, οὐδόλως προσέχοντος εἰς τὰ δάκρυα καὶ εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν ἐκ ναυτίας ἢ φόβου πασχόντων ἐπιβατῶν. Οἱ λόγοι του ὡς ἔλαιον καὶ ἐν τῷ ταραχώδει ἐκείνῳ ὠκεανῷ ἐμετρίασαν τὰ κύματα. Ἄλλ' ἢ ἐκ τῆς ὀμιλίας του ἐπελθοῦσα γαλήνη ὀλίγον διήρκεσεν. Ἡ δύναμις τῶν πραγμάτων ἦτο ὑπερτέρα. Κατὰ τὴν ὀμιλίαν του ἐκείνην εἶχεν εἰπῆ τοῖς Ἀθηναίοις, ὅτι ὁ κλῆρος τῶν ἀρχόντων εἶναι νὰ μισῶνται καὶ νὰ γίνωνται δυσάρεστοι πρὸς τοὺς ἄλλους (**). Οἱ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐκμεταλλεῦται τῶν λαϊκῶν παθημάτων, ἐπωφεληθέντες ἀπὸ τὰ μίση καὶ τὰς δυσαρεσκείας, νῆαν ἐξήγειραν θύελλαν, ἐξ ἧς ἠκούσθη, ὡς κεραυνός, ἢ εἰς δίκην εἰσαγωγὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ Περικλέους!

Ὁ δημοκόπος Κλέων—κατὰ τὸν Ἰδομενέα—ὁ Σιμίλας—κατὰ τὸν Θεόφραστον—ὁ Λακρατίδας—κατὰ τὸν Ἡρακλείδην τὸν Ποντικόν (***)—κατ' ἄλλους δὲ καὶ οἱ τρεῖς ἐν σώματι, κατήγγειλαν αὐτὸν ἐπὶ κακῇ τῶν δημοσίων χρημάτων διαχειρίσει. Εὐρέθησαν δὲ δικασταί, καταδικάσαντες αὐτὸν εἰς χρηματικὴν ποινὴν (****) ταλάντων δεκαπέντε κατὰ τοὺς μὲν, πεντήκοντα κατ' ἄλλους (*****). Παρακόλουθος, οὕτως εἰπεῖν, ποινὴ τῷ ἐπεβλήθη καὶ ἡ ἀφαίρεσις τῆς στρατηγίας, ἥτις τῷ ἀνετίθετο πρὸ δεκαετηρίδων ἀδιαλείπτως καὶ ἦν εἶχε κοσμήσῃ διὰ πολλῶν δαφνῶν. Οὐδέποτε ἴσως διετέλεσεν εἰς τῶν ἐννέα ἀρχόντων, βεβαίως δὲ οὐδὲ πολέμαρχος. Ἀλλὰ, τακτικῶς ἐκλεγόμενος εἰς μεταξὺ τῶν δέκα ἐτησίων στρατηγῶν, ὑπερεῖχε, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κίμωνος, εἰς τοὺς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἀγῶνας, αὐτὸς ἔχων πράγματι τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν ναυαρχίαν τοῦ στόλου. Διηύθυνε ταῦτο χρόνως οὐ μόνον τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν προσόδων, καὶ τὰ τῶν δημοσίων οἰκοδομῶν. Μετὰ τὴν καταδίκην του ἐγένετο ἐκπτωτος ὄλων τῶν ἀξιωματῶν τούτων.

Τὸ κακὸν δὲν ἔρχεται μόνον! Ὁ Περικλῆς, κατ' ἀνάγκην ἀποχω-

(*) Θεουκιδίδου § 140. 6' § 13. 35, 60. — (**) Ἀύτῳ 6' § 64. — (***) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 35. — (****) Θεουκιδίδου 6' § 65. — (*****) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 35.

ρήσας ἐκ τοῦ δημοσίου βίου, ἐπέπρωτο νὰ ὑποστῇ καὶ ἀλλεπάλληλα οἰκογενειακὰ τραύματα. Καλῶς μὲν ἐγνώριζεν, ὅτι ἐφόδιον ἀπαραίτητον παντὶ εὐόρκῳ πολιτευτῇ εἶναι ἡ ὕλική ἀνεξαρτησία. Ἐγκαίρως ὁμῶς ἐνεθάθυεν εἰς τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς σωκρατείου γνώμης, ὅτι πλουσιώτατος εἶναι ἀό ἐλαχίστοις ἀρκοῦμενος· αὐτάρκεια γὰρ φύσεως ἔστι πλοῦτος». Ἐπίστευεν, ὡς ὁ Πλάτων, ὅτι «αὐτάρκεια τελειότης κτήσεως ἀγαθῶν· ἕξις, καθ' ἣν οἱ ἔχοντες αὐτοὶ αὐτῶν ἄρχουσι».

Τοιαύτας ἀρχὰς ἐφήρμοσεν, ἀρκεσθεῖς εἰς τὴν πατρικὴν κληρονομίαν, ἧς δὲν ἠμέλησε μὲν τὴν διαχειρίσιν, ἀλλὰ τὴν ὅποιαν οὐδὲ κατὰ δραχμὴν ἠϋξήσεν (*). Καὶ ὁμῶς οὐδεὶς ἴσως ἄλλος Ἕλλην πολιτευτῆς ἐξετέλεσε τόσα καὶ τοιαῦτα δημόσια ἔργα· ἐπὶ τῶν ἡμερῶν οὐδενὸς ἄλλου ἐγένοντο μείζονες εἰσπράξεις τῶν δημοσίων προσόδων! Μὴ ἐπιθυμῶν νὰ κατατρίβῃ χρόνον πολύτιμον χάριν τῆς περιουσίας του, ὀλικῶς προεπώλει τοὺς ἐτήσιους καρπούς τῶν κτημάτων του καὶ ἀνέθηκε τὰ τῆς ἐπιστασίας καὶ τῆς διαχειρίσεως αὐτῶν εἰς τὸν πιστὸν οἰκίτην του Εὐάγγελον. Καὶ τὰς δαπάνας ἐπίσης ἐρρῦθμισε κατὰ τὸ μέτρον τῶν εἰσοδημάτων του, χρησιμοποιοῦν τὸ περίσσευμα εἰς βοήθειαν τῶν πενήτων. Τὰ δὲ ὑπὸ Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικῆς (**) καὶ ἄλλων γραφέντα, ὅτι πολλὰ χάριν ὠραίων γυναικῶν ἐδαπάνησε χρήματα, ἐξελέγχονται μυθεύματα. Βεβαίωτατον δ' εἶναι, ὅτι δὲν παρεσύρθη ἐκ τῶν ἀμέτρων δαπανῶν τοῦ ἀντιπάλου του Κίμωνος, ὅστις οὐ μόνον εἶχεν ἐτοίμην πάντοτε τράπεζαν εἰς δεῖπνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς φραγμούς τῶν κήπων του εἶχεν ἀφαιρέσῃ χάριν αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ πολιτικῶν φίλων (***) .

Οὕτω, κανόνισας τὸ ἰσοζύγιον τῶν ἐξόδων πρὸς τὰ ἔσοδα, ἠδυνήθη νὰ φυλάξῃ ἑαυτὸν «ἀνάλωτον χρημάτων» —κατὰ τὸν Πλουτάρχον (****)— ἢ «χρημάτων διαφανῶς ἀδωρότατον» —κατὰ τὸν Θεουκιδίδην (*****). Τοσοῦτον δὲ ἀναμφισβήτητα ταῦτα, ὥστε καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἐν ταῖς «Νεφέλαις» συνομολογοῦνται (*****).

Ἄλλ' ἀρχαὶ τόσον τίμιαι δὲν συνεφώνουν πρὸς τὰς ἰδέας τοῦ υἱοῦ του Ξανθίππου. Ἐκεῖνος, ἄσωτος ὢν, ἐνυμφεύθη μετὰ πολυδαπάνου γυναικός, τῆς θυγατρὸς Ἰσάνδρου τοῦ Ἐπιλύκου (*****). Θέλων νάνταποκριθῆ εἰς τὰς ἔνεκα τῆς σπατάλης τῶν ὑποχρεώσεως συνωμολόγησε δάνειον δι' ἀπάτης, ὡς ἐντολοδόχος τοῦ πατρὸς του, ὅστις, ὅτε τῷ ἐξητήθη ἡ πληρωμὴ, δὲν ἀνεγνώρισεν ὡς ἔγκυρον τὴν ἄτιμον τοῦ ἀπατεῶνος υἱοῦ πράξιν. Ἐντεῦθεν ρῆξις μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ υἱοῦ, ὃν προσεταιρίσθησαν οἱ συκοφάνται, ἵνα συλλέγωσιν ὕλην πρὸς κακολογίαν (*****).

Ὁ ἀνάξιος οὗτος υἱὸς τοῦ Περικλέους ἀπέθανεν ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ. Μετ' οὐ πολὺ ἡ αὐτὴ ἀνθρωποφάγος νόσος ἐστέρησεν αὐτὸν τῆς ἀδελφῆς του, τῶν στενωτέρων συγγενῶν του καὶ τῶν ἐγκαρδιωτέρων πολιτικῶν του φίλων. Ταῦτα πάντα γενναίως ὑπέστη, διατηρήσας ἀκμαῖον τὸ φρόνημά του.

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 15. — (**) Ἀθηναίου εἶ' § 45. — (***) Πλουτάρχου, Κίμων § 10. — (****) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 16. — (*****) Θεουκιδίδου β' § 65. — (*****') Ἀριστοφάνους, Νεφέλαι στ. 835. — (*****') Πλουτάρχου, Περικλῆς § 36. — (*****') Αὐτόθι.

Οὐδένα ἐκ τῶν νεκρῶν συνώδουσεν εἰς τὴν κηδεῖαν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ τῆς δίκης τῆς Ἀσπασίας οὐδαμῶς ἔκλαυσεν. Ἄλλ' ὁ θάνατος καὶ τοῦ υἱοῦ του Παράλου, ἐκλόνησεν αὐτὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, καθ' ἣν στιγμὴν κατέθηκεν ἐπὶ τῆς σοροῦ αὐτοῦ τὸν στέφανον, ἔχουσε πλῆθος δακρύων (*). Τὸ δεύτερον ἤδη ἀπεδείκνυσεν, ὅτι ἀνθρωπίνην εἶχεν ἀδυναμίαν καὶ ὁ Ζεὺς τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ μετάνοια τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ δὲν ἐβράδυνεν, ὡς συνήθως. Ὅταν ἐκ τῶν ἔργων ἢ ἄστατος πόλις ἐπέισθη, ὅτι οὐδεὶς στρατηγός, οὐδεὶς ρήτωρ ἠδυνήθη νὰ διαδεχθῆ ἐπαξίως τὸν ἀδίκως καταδιωχθέντα πολιτευτὴν, ἔστρεψε καὶ αὐτὸς τὰ βλέμματα πρὸς ἐκεῖνον (**), ὅστις ὁμοίως, κατὰ κλειστοῦ ἐν τῷ οἴκῳ του καὶ πενθῶν τὸν Πάραλον, ἠρνεῖτο νὰ ἐπαυέλθῃ εἰς τὸν δημόσιον βίον. Ἄλλ' ὁ ἀνεψιὸς του Ἀλκιβιάδης καὶ οἱ ἐν τῇ δυστυχίᾳ ἐναπομείναντες πιστοὶ φίλοι, ἐπεισαν ἐν τέλει αὐτὸν νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸν οἶκον του. Ὁ δῆμος ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην του καὶ τῷ ἀνέθηκε πάλιν τὴν στρατηγίαν. Πρὸ μικροῦ τὰ αὐτὰ εἶχε πράξῃ διὰ τὸν Κίμωνα (***), βραδύτερον δὲ ἀπεθίου τὸν Δημοσθένη (****), ἀνκλιθέντα ἐκ τῆς ἐξορίας.

Ὁ Περικλῆς, ἀνεξίκακος καὶ μεγάλωψυχος, ἀπεδέξατο μὲν, ἐζήτησε δὲ τὴν κατάργησιν τοῦ περὶ νόθων νόμου, ἵνα οὕτω νομιμοποιηθῆ ὁ ὑπὸ τῆς Ἀσπασίας γεννηθεὶς υἱὸς του Περικλῆς καὶ μὴ ἐκλείψῃ ἀπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ τὸ ὄνομα καὶ τὸ γένος ἐλλείψει διαδοχῆς (*****). Τὴν παρηγορίαν ταύτην ἐν τῷ ἠρνήθησαν. Μετὰ δύο ἔτη καὶ μῆνας εἰς ἀπὸ τῆς νέας ἐκλογῆς (*****) εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ἣ τὸση ζωὴ ὑπῆρχεν ἄλλοτε· ἐν ἣ οἱ ἐπιφανέστεροι ἄνδρες συνεσκέπτοντο καὶ ἐπιτυχῶς εἰργάζοντο διὰ τὴν δόξαν τοῦ καλλωπισθέντος ἄστεως, ἔκειτο ἐν τῇ κλίνῃ προσβληθεὶς ἐπίσης ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ὁ ἀνθρώπινος Ζεὺς. Εἰς φίλον του ἐπισκεφθέντα, ἵνα ἐρωτήσῃ περὶ τῆς υγείας του, ἐπιδείξας περιάπτον περιηρητῆμένον ἐκ τοῦ τραχήλου του ὑπὸ τῶν περιστοιχουσῶν αὐτὸν γυναικῶν, εἶπε: «Βεβαίως καλὰ δὲν εἶμαι, ἀφοῦ ἐδέχθην καὶ φυλακτὸν νὰ κρεμάσωσιν ἀπὸ τὸν λαιμὸν μου» (*****). Τοσοῦτον τὰ ἔθη συµμεταβάλλοντα καί, ὑπὸ τῶν παθῶν τοῦ σώματος συνταρασσόμενα, ἀποβάλλουσι τὴν ἀρετὴν, παρατρεῖ ὁ Θεόφραστος εἰς τὰ «Ἠθικά» αὐτοῦ.

Τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ μεγάλου Ἀθηναίου, ἄγοντος τότε, τῷ 429 π. Χ., τὸ ἐξηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἔκλεισε διὰ παντός ἡ Μιλησία μετὰ τοῦ νομιμοποιηθέντος υἱοῦ των.

Καὶ ὁ μὲν Περικλῆς Περικλέους τοῦ πάνυ, βραδύτερον καὶ στρατηγὸς ἐκλεχθεὶς, ἐνίκησε τοὺς Λακεδαιμονίους ἐν Ἀργινοῦσαις· ἀλλ' εἶχε τὴν αὐτὴν τύχην τῶν ἐτέρων ἐννέα ναυάρχων, νικητῶν μὲν, καταδικα-

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 36.— (**) Θουκυδίδου β' § 65.— (***) Πλουτάρχου, Κίμων § 14. 15.— (****) Πλουτάρχου, Δημοσθένης § 27.— (*****) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 37.— (*****) Θουκυδίδου β' § 65.— (*****) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 38.

σθέντων δὲ εἰς θάνατον, διότι δὲν ἐμερίμνησαν περὶ τῆς ἐνταφιάσεως τῶν νεκρῶν (*). Ἡλική ἀπόστασις μεταξύ ἡμῶν καὶ ἐκείνων, ὧν καυχώμεθα, ὅτι ἐσμὲν ἀπόγονοι! Ἐκεῖνοι μὲν ζηλοτύπως ἐπροστάτευον τὸν περὶ εὐθυνῶν θεσμόν, ὑπὲρ πάντα ἄλλον, ὡς λίθον ἀκρογωνιαῖον πάσης ἀληθῶς εὐνομουμένης πολιτείας. Ἡμεῖς δέ;

Ἄλλ' ἢ Ἀσπασία τί ἐγένετο;

Ἡ Ἥρα τοῦ Διὸς τῶν Ἀθηνῶν, βραχὺν χρόνον διετέλεσεν ἐν χηρείᾳ, ἀμαυρώσασα τὴν λάμψιν, ἣν ἀπέκτησεν ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Περικλέους συμβιώσεως. Διότι ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου, εἰς ὃν εἶχεν ἀναβιβασθῆ, ἀποτόμως κατῆλθε, συζευχθεῖσα ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου χρόνον μετ' ἀγενοῦς μὲν, πλουσίου δὲ προβατοκαπήλου, τοῦ Λυσικλέους (**).

Φοβοῦμαι, ὅτι οἱ φιλοκατήγοροι δὲν θέλουσι παραλείψῃ νὰ ὑπενθυμῶσιν εἰς τὰς καλλικελάδους συνηγόρους καὶ τηλικούτων γυναικείων ἀπιστιῶν, ὅτι οὐδὲ αὐτὴ ἢ ἐκ Μιλήτου φιλόσοφος ἠδυνήθη νὰ διατηρήσῃ μέχρι τέλους τὸ ὕψος τῶν ἰδεῶν, ἃς ἐδίδασκεν εἰς τὸν Σωκράτη, τὸν Περικλῆ καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην.

Ἡ συζυγικὴ ἀφοσίωσις τῆς Ἀλκῆστιδος καὶ τῆς Πηνελόπης ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μυθολογικοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐν τούτοις ἐζῆσαν καὶ οὐκ ὀλίγαι Κλυταιμνήστραι ἐν ᾧ ἢ ἱστορία θεσπιτοῦ, ὅτι ἢ τὴν Ὀαργηλίαν μιμηθεῖσα Ἀσπασία εἰς πρώτην εὐκαιρίαν ἀπεκάλυψεν, ὅτι ὡς γυνὴ ἐξέπεμπε τὰ ἐρατεινὰ αὐτῆς βλέμματα μετὰ τῆς αὐτῆς ἐντάσεως εἴτε πρὸς τὴν δόξαν ἑνὸς Ὀλυμπίου καὶ τὴν ἰσχὺν ἑνὸς Ἡρακλέους, εἴτε πρὸς τὸν ἀκτινοβολοῦντα χρυσὸν ἑνὸς ζωεμπόρου!

Ἄλλ' ἢ μὲν Ἀσπασία δεινῶς ἐτιμωρήθη. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς τοῦ ταπεινοῦ διαθήματός της πίπτει αὐθις εἰς τοιαύτην ἀφάνειαν, ὥστε ἢ ἱστορία δὲν γνωρίζει πλέον οὔτε πότε οὔτε ποῦ ἀπέθανεν ἐκείνη, ἥτις ἄλλοτε ποτε ἦτο ἀπανταχοῦ σχεδὸν τὸ θέμα συζητήσεων καὶ θαυμασμῶν.

Ὁ δὲ Περικλῆς, ἀπηνῶς καταδιωχθεὶς ὑπ' ἀσυνειδήτων ἀντιπάλων, ἐγκληματικῶς συκοφαντηθεὶς ὑπὸ τῶν σατυρογράφων, ἐζῆσε μὲν κατὰ τὸν τεσσαρακονταετηθὲν δημόσιον βίον του, ὡς Ζεὺς ἐν Ἀθήναις, ἀλλ' ἢ ὁδῶα αὐτοῦ κυρίως ἐμεγεθύνη μετὰ τὸν θάνατόν του, ὅτε, διαλυθείσης τῆς συκοφαντικῆς ὀμίχλης, πάντες—ὡς γράφει ὁ Θουκυδίδης—ἐγνώρισαν σαφέστερον τὴν περὶ τοῦ πολέμου πρόνοιάν του, ἐὰν ἀκριβῶς ἐξετελεῖτο τὸ παρασκευασθὲν σχέδιόν του (***) . Ἐν τῷ ἀτέρμονι σκότει τῶν ἀπειράντων αἰώνων ἢ φυσιογνωμία του, ὡς ναύαρχου καὶ ὡς κυβερνήτου τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ἰδίως ὅμως ὡς ῥήτορος καὶ ὡς καλλωπιστοῦ τῆς Ἀκροπόλεως, θέλει αἰωνίως προβᾶλλῃ, ἐξέχουσα πάσης ἄλλης, μετὰ τῆς αἴγλης τοῦ ἐπιτελείου του, φωτίσαντος τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας.

Ἐν τῷ φυσικῷ ὅμως κόσμῳ, ἐπίσης καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ, οὐδὲν, φαίνε-

(*) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 37. — Ξενοφῶντος, Ἑλληνικά α' § 6. 27. — Στράβ. γ'. 617. — Πλουτάρχου, Λυσίας § 7. — Διοδ. γ' § 98. — (**) Πλουτάρχου, Περικλῆς § 24. — (***) Θουκυδίδου β' § 65.

ται, ὑπάρχει ἄνευ κηλίδων, ἀφοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἥλιον οἱ ἀστρονόμοι διακρίνουσι τοιαύτας. Καὶ αὐτὸς ὁ τοῦ Περικλέους βίος εἶχεν ὡς κηλίδας τὰς οὐχὶ θεμιτὰς σχέσεις μετὰ τῆς Ἀσπασίας, σκανδαλωδῶς καὶ ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ἐκδηλουμένας, καίπερ μεγάλως προσκρούουσας εἰς τὴν δημοσίαν ἠθικὴν· καίπερ τοῦ νόμου αὐστηρῶς ἀπαγορευόντος γάμον μετ' ἄλλοδαπῆς, ἐὰν πράγματι ἐτελέσθη βραδύτερον τοιοῦτος μετὰ τῆς Ἀσπασίας, ὡς οἱ περισσότεροι παραδέχονται.

Τὸ κακὸν ἐπιφανοῦς πολίτου παράδειγμα εὔρεν, ὡς εἰκός, πολλοὺς μιμητὰς καὶ δὴ ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων ἀνδρῶν. Ἐγένετο ἄλλαις λέξεσι τοῦ συρμοῦ διὰ τοὺς ἐγγάμους ἢ ἀπόκτησις καὶ συζύγου ἀνεπισημοῦ. Πρὸ παντὸς ἄλλου ὁ ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἐπιτροπευθεὶς ἀνεψιὸς τοῦ ὠραῖος Ἀλκιβιάδης, ὁ λέων τῶν Ἀθηνῶν, ὅστις ὑπὸ μὲν τῆς Ἀσπασίας εἶχε λάβῃ οὐκ ὀλίγα μαθήματα, ὑπὸ δὲ τοῦ θείου του δὲν ἐδιδάχθη μόνον τὴν πολιτικὴν (*), ἐκτὸς τῆς συζύγου του Ἰππαρέτης, εἶχε καὶ δύο φίλας, τὴν διάσημον Θεοδότην (**), καὶ τὴν Τιμάνδραν (***)).

Ὁ Ἀθήναιος, ἀκριβέστατος συλλέκτης τῶν πληροφοριῶν περὶ τῶν ἐρωτικῶν κατακτήσεων τῶν ἀρχαίων ἐπιφανῶν, μᾶς πληροφορεῖ (****), ὅτι καὶ ὁ βαθύνοος Πλάτων ἠγάπα τὴν Ἀρχεάνασσαν· ὁ τραγωδοποιὸς Σοφοκλῆς ἐν τοῖς γηρατείαις του ἠράσθη τῆς Θεωρίδος (****). ὁ ρήτωρ Δημάδης ἐπαῖδοποίησατο (*****), ἐκ τῆς αὐλητρίδος Δημέας· ἐπίσης ὁ πάνσοφος Ἀριστοτέλης ἀπέκτησε τὸν Νικόμαχον ἐκ τῆς Ἐρπυλίδος, μεθ' ἧς ἐβίωσε μέχρι τοῦ θανάτου του (*****). ὁ τῶν ρητόρων αἰδημονέστατος Ἰσοκράτης τρυφερὰς εἶχε σχέσεις μετὰ τῆς παγκάλης Μετανείρας (*****). Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς ἠράσθη ἡδέως τῆς χαριτοβλεφάρου Σαμίας Λαμπιτοῦς (*****).

Πᾶσαι αἱ κυριαὶ αὐτὰς ἦσαν ἠθῶν ἐλευθερίων, τῆς σχολῆς, οὕτως εἰπεῖν, τῆς Ἀσπασίας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν τοιούτων μαθητριῶν καταπληκτικῶς ἐπολλαπλασιαζέτο ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κορίνθῳ, πατριδί τῆς πολυδαπάνου Λαίδος. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ πασίγνωστον αὐτῆς *παρτὸς πλεῖν ἐς Κόρινθον*. Τὸ κακόν, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἠϋξήσεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ εὐγλωττος ἀλλὰ καὶ γυναικοθήρας ρήτωρ Ὑπερίδης εἶχε ταῦτοχρόνως τέσσαρας φίλας· ἐν μὲν τῷ ἄσκει τὴν πολυτελεστάτην Μυρρίνην· ἐν Πειραιεῖ τὴν Ἀρισταγόραν· ἐν Ἐλευσίνι τὴν Φίλαν (*****). ὑπὲρ πάσας ὅμως ἠγάπα τὴν πολυθέληττον Φρόνην, ἣν, ὡς γνωστόν, δικαζομένην ἐπὶ ἀσεβείᾳ καὶ κινδυνεύουσαν νὰ καταδικασθῇ, κατώρθωσε νάθωσῃ, διότι, τὸ ἐκπαγλὸν κάλλος τῆς ἐπιδείξας εἰς τοὺς δικαστὰς, ἐκ τῆς ὀφείας ταύτης ἐπερρητόρευσε τοὺς ἐπιλογικοὺς οἰκτους.

« Ἡ σύζυγος ἦτο φύλαξ τῆς οἰκίας—γράφει ὁ Καστελλέκιο εἰς τὴν «Φρόνην» του.— τὸ πεζὸν τοῦ βίου μέρος· αἱ φίλαι ἦσαν ἡ ποίησις. Εἰς τὴν σύζυγον ἀνῆκον αἱ οἰκιακαὶ φροντίδες, ἡ ἄτρακτος καὶ ἡ ἥλα

(*) Σενοφῶντος, Ἀπομνημονεύματα I 6' § 40—6. — (**) Αὐτόθι γ' § 11. — Ἀθηναίου γ' — (***) Πλουτάρχου, Ἀλκιβιάδης § 23. — (****) Ἀθηναίου γ' § 56. — (*****) Αὐτόθι § 61. — (*****) Αὐτόθι § 61. — (*****) Αὐτόθι § 56. — (*****) Ἀθηναίου γ' § 62. — (*****) Αὐτόθι § 65. — (*****) Αὐτόθι § 58.

κάτη, ἡ ἐργασία τοῦ γυναικωνίτου καὶ οἱ ὠδῖνες τοῦ τοκετοῦ, ὅπως δῶσιν εἰς τὴν πατρίδα ἀνδρείους μαχητάς. Εἰς τὰς φίλας ὁ χορός, ἡ μουσική, ἡ τέρψις. Εἰς ἐκείνας τὰ βρέφη εἰς ταύτας οἱ σύζυγοι».

Ἐκ πάντων τούτων βλέπομεν, ὅτι πρὶν ἢ ὁ Μωάμεθ εὕρη λόγους πρὸς δικαιολογίαν συζυγικῶν δικαιωμάτων ἐπὶ γυναικείου στρατοπέδου; οἱ σοφισταὶ καὶ οἱ ῥήτορες εἶχον ἤδη ἀναγνωρίσῃ σουλτανικὰ σχεδὸν δικαιώματα ὑπὲρ τῶν θαυμαστῶν τοῦ ὠραίου, ὑπὲρ τῶν ἀστάτων Ἀθηναίων.

Καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης, τεκνοποιήσας ἀθεμίτως, σφόδρα δὲ φίλος τῶν ὠραίων—ὡς διηγεῖται πάντοτε ὁ λάλος δειπνοσοφιστής (*)—εἰς τὴν κατὰ Νεαίρας περιλάλητον ἀγέρυσίν του, ἀναλυτικῶς ἀναπτύσσει τὸ νόμιμον τοιούτων σχέσεων (**).

Ἀναντιλέκτως εἰς τσαούτην ἔκλυσιν ἡθῶν σφόδρα συνετέλεσεν ὁ οἰκογενειακὸς τοῦ Περικλέους βίος. Φιλεῖ γὰρ τὸ ἀρχόμενον μιμεῖσθαι τοὺς ἄρχοντας. Εὐτυχῶς ὁ χριστιανισμὸς, καταρρίψας μετὰ τῶν λοιπῶν εἰδώλων καὶ τὰ τῆς Ἀφροδίτης, σφιγκτοτέρους κατέστησε τοὺς δεσμοὺς τοῦ γάμου, οὗ ἄνευ κλονοῦνται αὐτὰ τὰ βάθρα τῆς κοινωνίας.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ χρυσεὺς τοῦ Περικλέους αἰὼν δεικνύει τὰς κηλῖδας τῆς πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας ἀχαριστίας τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

Ὁ ἐξοστρακισμὸς εἶχεν εἰσαχθῆ ὑπὸ τοῦ Κλεισθένου, ὅπως δεθῆ τῇ πολιτείᾳ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐξασφαλίζειν τὴν κανονικὴν τοῦ πολιτεύματος λειτουργίαν διὰ τῆς ἐφ' ὠρισμένον χρόνον ἀπομακρύνσεως τῶν εἰς τὴν διατάραξιν τῆς δημοσίας τάξεως ἐπιφόβων πολιτῶν. Ἡ δ' ἐξορία, ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκ τῆς χώρας ἀπέλασιν, ἦτο ποινή.

Μεγάλῃ ὅμως ἐγένετο κατάχρησις ἀμφοτέρων τῶν μέτρων τούτων. Ἐκτὸς τῶν ἀδικῶν καὶ πολλακίς σκληροτάτων καταδιωγμῶν, ὧν ἐμνημόνευσα, οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐφάνησαν δικαιοτέροι καὶ εὐγνωμονέστεροι, οὔτε πρὸς τὸν Ἀριστείδην, τὸν Θεμιστοκλῆ καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην· οὔτε πρὸς τὸν Πρωταγόραν, τὸν Εἰνοφῶντα, τὸν Ἀντιφῶντα καὶ τὸν Ἀνδοκίδην· οὔτε πρὸς αὐτὸν τὸν Σωκράτη.

Ἡ ἄρα αὕτη ἀγνωμοσύνη καὶ ἀδικία ἐπήγαγε τὸ μὲν ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως: «Φθόνος ἀρχῆθεν ἐμφύεται ἀνθρώποιτι» καθ' Ἡρόδοτον (***)· τὸ δ' ἔνεκα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν συκοφαντικῶν μικροβίων, ὑπὸ εὐνοϊκοὺς ὄρους βιούντων, ἰδίως ἐν τοῖς λαοκρατικοῖς πολιτεύμασιν, ἔνθα ἡ κατὰ τῶν πραττόντων τὰ κοινὰ ἐπίθεσις εἶναι εὐκολωτάτη.

Διὰ τοῦτο ὁ μὲν Ἀντισθένης συνεβούλευσε τοὺς πολιτευτὰς νὰ προφυλάσσωνται ἐπίσης ἀπὸ τὴν πολιτικὴν, ὡς ἀπὸ τὸ πῦρ, οὔτε πάρα πολὺ ἐγγίζοντες εἰς αὐτήν, ἵνα μὴ καῶσιν, οὔτε πάρα πολὺ ἀπομακρυνόμενοι, ἵνα μὴ παγώσωσιν. Ὁ δὲ Χρῦσιππος, ἐρωτηθεὶς: «διὰ τί οὐ πολιτεύεται», εἶπε: «διότι, εἰ μὲν πονηρὰ τις πολιτεύεται, τοῖς θεοῖς ἀπαρέσῃ· εἰ δὲ χρηστὰ τοῖς πολιταῖς».

Εἰς τὴν πρὸς τοὺς πολιτευτὰς ἀγνωμοσύνην οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε

(*) Ἀθηναίου γ' § 63.—(**) Δημοσθένους, κατὰ Νεαίρας § 122.—(***) Ἡρόδοτου γ' § 80

καὶ ὁ ἄστατος χαρακτήρ τοῦ ἑλληνικοῦ, μάλιστα δὲ τοῦ ἀθηναϊκοῦ, λαοῦ, ὅστις ἄλλως τε, καὶ μετὰ τόσους αἰῶνας, δὲν φαίνεται μεταβληθεὶς. Διότι ὁ ἔνοχος τῆς ἀστασίας, μακρὰν, πολὺ μακρὰν τοῦ πλανήτου ἡμῶν εὐρισκόμενος—ὁ γλαυκὸς ἡμῶν ἀλλ' ἄστατος οὐρανός—ἔμεινεν ἀμετάβλητος. Εὐτυχῶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταβληθῆ.

Οὕτως ἢ ἄλλως, ὁ καὶ νῦν οὐχὶ πολὺ σταθερὸς χαρακτήρ τῶν νεωτέρων προσθέτως ἀποδεικνύει, πιστεύω, ὅτι ἐσμέν κατ' εὐθεϊαν γραμμῆν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, περιφανῶς διαψευδομένου τοῦ ἀμφισβητοῦντος τὴν καταγωγὴν ἡμῶν Φαλμεράιερ. Ζητῶ ὅμως τὴν ἀδειαν παρὰ τῶν σεβασμιῶν σκιῶν τῶν σεπτῶν ἡμῶν προγόνων, ὅπως ὑποστηρίξω, ὅτι, ναὶ μὲν ἐκεῖνοι ἦσαν ὑπέρτεροι ἡμῶν ἐν πολλοῖς, ἀλλὰ βεβαίως ἦσαν καὶ ἀγρωμοῦστεροι καὶ συκοφαντικότεροι ἡμῶν.

Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ὡς αἱ κηλίδες τοῦ ἡλίου δὲν παρακωλύουσι νὰ φωτίζῃ καὶ νὰ ζωογονῆ οὗτος τοὺς πλανήτας, οὕτω καὶ αἱ τοῦ Περιελείου αἰῶνος δὲν μετριάζουσιν ἐπαισθητῶς τὰς φωτοβόλους ἀκτῖνας, τὰς πιπτούσας ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀκροπόλεως βράχου, ὃν καὶ οἱ μέλλοντες αἰῶνες δὲν θέλουσι πύση προσκυνοῦντες. Καὶ αὐτὰ τὰ ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς Ἀσπασίας ἐγκολαφθέντα ὀπωσθήποτε, δικαίως ἢ ἀδίκως, στίγματα δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ παρακωλύσωσιν ἡμᾶς, ὅπως παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ αὕτη συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν φωταύγειαν τοῦ αἰῶνός της καὶ εἰς τὴν λύσιν τῶν δουλικῶν δεσμῶν τῶν ἀθλίδων.

Αἱ δὲ παρεκτροπαὶ τῆς καρδίας τοῦ Ὀλυμπίου ἐξαφανίζονται ἐν τῇ πάντοτε ἀκτινοβολοῦσῃ λαμπρότητι ἐκείνου, ὅστις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐκ τοῦ λοιμοῦ δοκιμασιῶν, σὺν ἄλλοις, ἔλεγε πρὸς τοὺς συμπολίτας ἡμῶν Ἀθηναίους, ὅτι **οἱ πολῖται εἶναι εὐτυχεῖς, μόνον ὅταν ἡ πολιτεία εὐπραγῆ, οὐχὶ δὲ ὅταν οἱ μὲν πολῖται εὐτυχῶσιν, ἡ δὲ πολιτεία μαραίνηται** (*).

Τοιαῦτά τινα καὶ ὁ Σόλων ἐθέσπισε, συνειθίζων τοὺς πολίτας νὰ συναλγῶσιν, ὡς μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος (**). Ἐπίσης ὁ Σωκράτης πρὸς τὸν Χαρμίδην ἐδίδασκε τὴν ταυτότητα τῶν συμφερόντων τῆς πολιτείας πρὸς τὰ τῶν πολιτῶν.

Ἀλλὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τοῦ ἐγωῖσμοῦ χρόνους, ὅλως ἀντίθετοι ἐπεκράτησαν ἀρχαί. Τὰ προσωπικὰ συμφέροντα τίθενται ὑπὲρ τὰ γενικά. Ἐκαστος δὲ τῶν ἐπιβατῶν καὶ τῶν ναυτῶν, περὶ ἑαυτοῦ μόνον μεριμνῶν, δὲν ἐννοεῖ, ὅτι, τοῦ σκάφους ὀλοκλήρου καταποντιζομένου, αὐτὸς δὲν σώζεται.

Τὰ καθ' ἡμᾶς ὅμως περιήλθον εὐτυχῶς εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε δικαιούμεθα νὰ προσδοκῶμεν, ὅτι δὲν θέλει βραδύνη νὰ ἐπέλθῃ φυσικὴ πρὸς τὰ βελτίω ἀντιδράσεις.

Εὐχρηθῶμεν καὶ ἐλπίσωμεν, ὅτι, ἀντὶ τοῦ ἤδη κρατοῦντος παμφάγου πάθους τῆς ἐξυπηρετήσεως μόνον τῶν προσωπικῶν συμφερόντων, πᾶς

(*) Θουκυδίδου β' § 60.—(**) Πλουτάρχου, Σόλων § 18.

νεώτερος Ἕλλην θέλει ἀνεξιτήλοις γράμμασιν ἐγχαράξῃ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τὸ Περικλείον πρόγραμμα τῆς προτιμήσεως τοῦ γενικοῦ ὑπὲρ τῆς πολιτείας καλοῦ.

Διότι τότε βεβαίως θέλουσιν ἀνατείλῃ νέοι χρόνοι εὐκλείας καὶ θέλει πραγματοποιῆθῃ τὸ περὶ ἐθνικῆς ἐνότητος ὠραῖον τοῦ Περικλέους ὄνειρον διὰ τῆς ιδρύσεως μιᾶς, μεγάλης καὶ ἀδιαιρέτου Ἑλλάδος.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΦΙΛΑΡΕΤΟΣ

❖ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΑ ❖
✕ 'Η ΚΙΘΑΡΙΔΟΣ', (Ἔργον ΘΑΛΕΙΑΣ ΦΑΔΡΑ ✕